

número 1, maio-xuño 1999

libredón

Boletín da Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago

Presentación. Saúdos. O novo. Libredón. Homenaxe a don Elixio. Noticia dos Camiños. Vida da Asociación.

V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas: *Fin de século, fin de milenio, Finisterre.*

Opinión Noticias xacobeas.

maio - xuño 1999

libredón, nº 1

NOVA DIRECTIVA DA ASOCIACIÓN

En Asamblea Xeral Ordinaria, celebrada o 24 de outubro de 1998, foi eleixida a nova Xunta Directiva da Asociación, que quedou composta como sigue:

- *PRESIDENTE.- Antón Pombo Rodríguez
- *VICEPRESIDENTA.- Mariel Larriba Leira (Congreso '99)
- *SECRETARIO.- Jaime Bouza
- *TESOUREIRA.- Susana Gago Rodríguez
- *VOCAL1° (C. Portugués-I).- Alfredo Jeremías Sampedro
- *VOCAL2° (C. Portugués-II).- Juan Yáñez
- *VOCAL3° (C. Francés).- Constantino Chao Mata
- *VOCAL4° (C. Ourense-I).- Aser Oscar Sánchez Ruído
- *VOCAL5° (C. Ourense-II).- Xosé Manuel Quintas
- *VOCAL6° (C. Inglés).- Manuel Pérez Grueiro
- *VOCAL7° (C.Fisterra).- Manolo Vilar
- *VOCAL8° (Relacións públicas).- José Antonio de la Riera
- *VOCAL9° (Responsable do boletín).- Mario Clavell

(En negriña figuran os cargos que non estaban na anterior directiva, incorporados á Asociación)

Fotografía da portada: Manuel González Vicente

- 3 CARTA DE PRESENTACIÓN, por Antón Pombo
- 5 SAÚDOS
- 6 O NOVO LIBREDÓN
- 7 HOMENAXE A DON ELIXIO RIVAS
- 8 CRÓNICA DUNHA PEREGRINACIÓN ÁS TERRAS DE FISTERRA, por Manuel Villar
- 9 ¡NO ALAS FALTO EN SAMOS!, por C. Ch.
- 10 O CAMIÑO INGLÉS DESDE FERROL, por Manuel P. Grueiro
- 11 UN VISTAZO AL CAMINO FRANCÉS, por Constantino Chao
- 12 ACTIVIDADES DA ASOCIACIÓN NO CAMIÑO INGLÉS, por M.P.G.
- 13 ACTIVIDADES DESENVOLVIDAS DENDE A PRESIDENCIA
- 16 OBXECTIVOS DA NOVA XUNTA DIRECTIVA PARA 1999

S U M A R I O

- 17 V CONGRESO INTERNACIONAL DE ASOCIACIÓNS XACOBEAS: *Fin de século, fin de milenio, Finisterre.*
- 22 COLABORACIONES
- 22 COMPOSTELA ANTES DEL DESCUBRIMIENTO DEL SEPULCRO DEL APÓSTOL SANTIAGO. LANECRÓPOLIS ANTIGUA Y ALTOMEDIEVAL, por Francisco Singul.
- 23 EL AZABACHE, PIEDRA-TALISMÁN EN EL CAMINO DE SANTIAGO, por Ángel Cardín
- 25 SANTA BRÍGIDA EN SANTIAGO DE COMPOSTELA, por Vicente Almazán
- 27 LIBREDÓN, por Elixio Rivas
- 30 A FIN DO MUNDO, por E. Staton
- 32 OPINIÓN: Todo para os peregrinos pero sen os peregrinos. A voraxine do Ano Santo, por A.C.B.
- 36 GLOSA A NOTICIAS XACOBEAS.

Carta de *Presentación*

Antón Pombo Rodríguez
Presidente da Asociación

Estimados socios e amigos:

Ningún momento mellor que a entrada dun Ano Santo para ver cumprido, despois de tantos anos de tanteos infructuosos, este vello anxeio da **Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago** que é a saída do primeiro número do noso boletín. Desde que o movemento asociativo xacobeo, nos anos 80, comeza a coller pulo, moitas foron as agrupacións que, a parte de colaborar na revista *Peregrino*, órgano común para tódalas asociacións españolas, quixeron editar un de seu para difundilas cada vez máis numerosas actividades e noticias sobre o Camiño e maila peregrinaxe. Deste xeito foron aparecendo, paseniño, *Vieiragrino* (Valencia), *Actividades Jacobeas* (Donosti), *Estafeta Jacobea* (Navarra), *Caminando* (La Rioja), *Boletín de la A.A.C.S. de Cuenca*, *En Camino* (Alicante), *A Santiago* (Asturias), *Osmundo* (Bierzo) e outras tantas publicacións, de aparencia e calidade desigual, pero movidas por un mesmo espírito peregrino. Aelas hai que engadir as editadas polas asociacións europeas, por

exemplo o *Bulletin of the Confraternity of Saint James* (Gran Bretaña), *De Pelgrim* (Flandes), *Die Kalebasse* (Alemania), *Le Pecten* (Valonia), *Le Bourdon* (Aquitania), *Compostelle* (París), *Compostella* (Italia), *Ultreia* (Suiza), *Sternenweg* (Alemania), *De Jacobsstaf* (Holanda), etc. Por fin, tamén cómpre incluímos neste

panorama da divulgación xacobeo o xornal *O Cruceiro*, co que acabamos de asinar un convenio

de colaboración para que todos aqueles socios que así o desexen poidan recibilo gratuitamente, e a revista *Compostela*, boletín da Arquiconfraría do Glorioso Apóstolo Santiago.

Xa que logo, como podeis comprobar, chegamos máis ben

tarde, o cal non deixa de resultar un paradoxo se consideramos que Galicia, por razóns obvias, está a xerala maior cantidade de información relacionada cos Camiños e a peregrinaxe. Non obstante, a ilusión da nova Xunta Directiva, elixida o 24 de outubro de 1998, é a propia dos primeirizos, cos despistes e erros que elo pode conlevar.

A liña editorial da revista será a seguida ate agora pola asociación. E ista, para os que xa nos coñecedes, sempre estivo guiada pola independencia, estatus non excesivamente doado de manter nos tempos en que as subvencións e a proxección social ó abeiro do poder resultan tan tentadoras. Para nós, nembargante, e por riba de todo, está o cumprimento dos estatutos que nos demos hai agora seis anos. Esta norma fixa, entre os obxectivos primordiais da asociación, unha premisa tan ambigua, pero que todos os que fomos peregrinos entendemos, como é a da “promoción e defensa do vello espírito xacobeo”, algo que nunha época de confusión, vacuidade, enganosa publicidade e deturpación dos va lores tradicionais da peregrinaxe, resulta máis necesario cá nunca. Outros fins da asociación, que tentamos seguir ate agora, fan referencia á información e ó apoio que debemos ofrecer ós peregrinos, poñendo especial dedicación na apertura de albergues que lles dean acollida, ós estudos e investigacións de carácter xacobeo a desenvolver, ás actuacións perante organismos e institucións para defende-lo patrimonio histórico-artístico e natural dos Camiños de Santiago e á promoción de actividades culturais e divulgativas sobre esta temática.

Dentro das nosas máis ben modestas posibilidades, durante seis anos fixemos moito máis do que se cabería agardar nun principio. Desde o nacemento da Asociación, a partir dunha xuntanza no mosteiro de Sobrado dos Monxes (outono de 1992), baixo a presenza de Don Elixio Rivas Quintas, e aproveitando a semente botada nos tempos da *Asociación de Amigos do Camiño de Santiago da Coruña*, as colleitas foron ben farturentas. Eis o estudio, recuperación e sinalización da Prolongación da Vía da Prata (desde a Sanabria ata Santiago), do Camiño Inglés (entre Ferrol e Santiago), do Camiño Portugués (na actualidade de Ponte de Lima a Santiago) ou da Prolongación a Fisterra e Muxía (de Santiago a Fisterra, e de Fisterra a Muxía pola costa), traballos todos eles que serían o alicerce da delimitación contratada pola Xunta de Galicia a diversas empresas -algunha delas, por certo, ben desconsiderada cos membros da Asociación que lle deron o traballo feito-.

Outro logro, de gran proxección a nivel divulgativo, foi a organización de marchas e peregrinacións polos diversos itinerarios xacobeos de Galicia, moi concorri-

das as que seguen o camiño ourensano cada verán, as realizadas a medias cos nosos irmáns de alén o Miño pola ruta portuguesa, ou as tamén periódicas, organizadas coa inestimable colaboración da Asociación, pola vía de Fisterra-Muxía (froito da nosa petición ó concello de Fisterra foi a expedición, desde 1997, da *Fisterrana*, documento acreditativo que se entrega ós peregrinos, en posesión da Compostela, que chegan á vila do Cristo).

A nosa participación en foros, simposios, cumios e toda clase de reunións de carácter xacobeo foi constante, tanto nas programadas pola *Federación Española de Asociaciones Jacobeas*, na que actualmente ocupamos unha vocalía da súa Xunta Directiva, coma nos congresos científicos promovidos por organismos públicos e privados, sendo moi destacable o papel xogado no **IV Congreso Internacional de Asociations Xacobeas**, que tivo lugar en Carrión de los Condes en 1996. Como premio á actividade despregada, a Federación encargounos a organización, no ano que agora comeza, do seu **V Congreso Internacional**, que se desenvolverá na comarca de Fisterra, Deus mediante, entre os días 9 e 12 de outubro.

Por fin, citamo-la parte menos grata da nosa actuación, pois tal foi a de mediar, por tódolos medios posibles, para evitaren as desfeitas que, por desgracia, segue a sufri-lo Camiño, e moi en particular o **Camiño Francés**, declarado Patrimonio da Humanidade en decembro de 1993. Entre elas, por remontarnos ás orixes, paga a pena lembra-la manifestación de protesta perante a agresiva urbanización consumada no Monte do Gozo. Daquela estivemos sós, como tamén o estamos á hora de denuncia-lo último e gran atentado contra o itinerario nun dos seus traxectos máis fermosos: o que transcorre polo Val do Oribio, no concello de Samos, condeado a desaparecer baixo o asfalto nun tramo de 4,5 kms.

Días despois de que o Illmo. Sr. Arcebispo de Santiago batera co seu martelo no muro de cascallos que pechaba a Porta Santa, inaugurando así o derradeiro Ano Santo do século e do milenio, a **Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago** tamén dá por aberto, co desexo de que dure moitos anos, este **LIBREDÓN** que é, ante todo, o voso boletín. A partir de agora, para encher de contidos e mellora-las súas páxinas número a número, contamos convosco. ■

“a promoción e defensa do vello espírito xacobeo nunha época de confusión, vacuidade, enganosa publicidade e deturpación dos valores tradicionais da peregrinaxe, resulta máis necesaria ca nunca”

“a parte menos grata da nosa actuación foi a de mediar, por tódolos medios posibles, para evitaren as desfeitas que, por desgracia, segue a sufri-lo Camiño”

Una feliz iniciativa que a todos beneficia

La asociación galega de Amigos del Camino de Santiago se incorpora a partir de ahora al número de asociaciones que ofrecen a sus socios una mayor Información a través de este boletín que ahora nace: LIBREDÓN.

Entre los cometidos de las asociaciones jacobeanas está la de realizar todo tipo de actividades que sirvan para revitalizar nuestro Camino, pero mal servicio estaríamos dando a nuestros asociados si los trabajos, que habitualmente se programan desde las diferentes juntas directivas, quedasen solamente en el círculo de sus directivos y no se proyectasen a la sociedad en su conjunto y a los propios socios. El conocimiento de lo que se hace debe así encontrar un espléndido altavoz en aquellas personas que son parte consustancial con la vida de la asociación: aquellos que la componen.

Es plausible este nuevo proyecto que la Asociación Galega hoy convierte en realidad. Esperamos y deseamos que desde estas páginas todos podamos ser informados, no solo de las muchas actividades que la asociación galega genera, sino que a través de las páginas de LIBREDÓN se nos ofrezcan breves estudios sobre el arte, la historia y los itinerarios que los diversos caminos que a Santiago se dirigen cruzan la comunidad gallega.

Con el nacimiento de esta nueva publicación jacobea todos vamos a salir ganando. Dispondremos de una nueva tribuna de información, estudio y opinión en un lugar tan cercano a todos los que amamos los caminos a Santiago: esas tierras de Galicia que son la meta de nuestras peregrinaciones y meta también de nuestras ilusiones y proyectos.

Larga y fecunda vida a LIBREDÓN.

Ángel Luís Barreda Ferrer

Presidente de la Federación Española de
Asociaciones de Amigos del Camino de Santiago

El Camino de Santiago en general y el Portugués en particular precisan más que nunca de entidades y personas que, ganadas por el espíritu jacobeo, estén dispuestas a servir al Camino, frente a aquéllas que por servirse del mismo no dudan en llevárselo por delante sea en su propia entidad física, como en la esencia de sus valores.

Con esta introducción tengo que saludar, con verdadero entusiasmo, que, por la Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago, se anuncia la publicación periódica de su boletín, entusiasmo que, aún cuando en él no está ausente una sincera amistad, está objetivamente fundado en:

1º Que la Asociación ha acreditado que sabe trabajar con rigor intelectual en toda la riquísima problemática del Camino.

2º Que su comportamiento, en la defensa del Camino, aún cuando exigente y, en ocasiones, enérgica, nunca se ha salido de los cauces que la cortesía impone al ciudadano responsable, al tiempo que, aún cuando pudiera resultar no beneficiosa para la misma, nunca se ha alineado junto a los aduladores de turno.

3º Que sus trabajos en el levantamiento del trazado y señalización del Camino Portugués han sido una de las aportaciones más efectivas para la vuelta de la peregrinación a este Camino.

4º Que sus asociados, arco-iris de los más variados carismas, son unidad a la hora de ofrecer amistad, compartir trabajos y ser transmisores de los valores del Camino.

Por ello, en nombre de la Asociación de Amigos de los Pazos, también enganchada al Camino, y en el mío propio, uno a estas líneas de felicitación, la promesa de colaboración con la Asociación y con todos y cada uno de sus miembros.

Juan Manuel López-Chaves Meléndez

Presidente de la
Asociación de Amigos de los Pazos

o novo Libredón

Antón Pombo

O título **LIBREDÓN**, suxectivo e tan cheo de referentes compostelás e xacobeos, xa foi empregado na cabeceira doutras publicacións periódicas que nos precederon. Entre elas, lembrámo-lo xornal católico da capital galega que saíu á luz, por vez primeira, nos albores da Restauración alfonsina (1875). Fundado por D. Andrés Rey Varela e D. José María Paredes, con posterioridade pasou a ser dirixido por D. Antonio Toledo Quintela, cambiando notablemente a liña editorial. Entre os seus máis senlleiros colaboradores, ós que desexaríamos emular desde o noso moito máis modesto boletín, atopábanse nada menos que Alfredo Brañas e Barcia Caballero. A vida do xornal prolongouse, en varias etapas, ata o 20 de abril de 1887, alternando a súa presenza coa de **EL PORVENIR**, pois ambos dous representaban os mesmos intereses católicos (pronto tutelados e controlados con autoridade polo arcebispo Miguel Payá y Rico) e contaban na súa redacción coas mesmas plumas, servindo, en todo momento, de contrapeso ó rival **DIARIO DE SANTIAGO**, órgano liberal de D. Manuel Bibiano Fernández e D. Alfredo Vicenti (na liña do procer Montero Ríos), que acabaría sendo excomulgado polo devandito cardeal Payá (un xeito de abondo expeditivo para acabar coa competencia).

Este **LIBREDÓN** decimonónico, resucitado nunha segunda etapa que vai de 1880 a 1883 e, de novo, entre o final de 1885 e abril de 1887, evolucionou deica unha temática cada vez máis clerical, chegando mesmo a ser editado no Seminario e, por un tempo, ser dirixido por Brañas coa colaboración do coengo Antonio

López Ferreiro, Segade Campoamor e outros membros, de filiación carlista, da Igrexa compostelá.

Pero o uso do topónimo **LIBREDÓN** non remata no século pasado, xa que foi retomado, desde xullo de 1956, como cabeceira do boletín editado polo Centro Galego de Santander. Nesta ocasión, entre os que colaboraron na publicación podemos citar, ademais do Nobel galego D. Camilo José Cela, a D. Dionisio Gamallo Fierros. Escrito en castelán, a súa liña foi conservadora.

Así pois, pero dedicado agora a un tema tan específico como é o das rutas galegas de peregrinación e, por suposto, á actividade da **Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago**, nace hoxe, con este número, un novo e modesto **LIBREDÓN** que, fiel ás súas evocacións xacobeas -o monte acolle, desde hai case que dous mil anos, a tumba do apóstolo-, pretende ser, unicamente e na esperanza de medrar co tempo, o boletín desta, a nosa e a vosa, xove asociación. Se conseguimos isto, xa nos sentiríamos de abondo satisfeitos. E se acadamos unha vida tan longa como a dos nosos homónimos -Santiago axudará- moito mellor. ■

Bibliografía:

-SANTOS GAYOSO, E.: Historia de la Prensa Gallega. 1800-1986. Cuadernos do Seminario de Sargadelos, 52. Sada-A Coruña, 1990.

-Gran Enciclopedia Gallega. Tomo XIX, 61. Gijón, 1974.

HOMENAXE A DON ELIXIO RIVAS

Vista do Santuario dos Miragres onde tivo lugar a homenaxe a don Elixio Rivas en decembro de 1998.

O 12 de decembro de 1998, os membros da Asociación ofrecéronlle unha homenaxe a don Elixio Rivas, primeiro presidente da entidade, da que pasou a ser Presidente de Honra. O acto foi organizado polos membros aurenzáns da Asociación, no Santuario dos Miragres (Ourense). Despois da Misa inaugurouse o monumento en honor de Don Elixio e os participantes visitaron o museo que el fundou e dirixe.

Monolito inaugurado o día 12 de decembro pasado ofrecido a don Elixio Rivas pola Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago.

Vista exterior do Museo que, nos Miragres, creou e dirixe don Elixio.

CRÓNICA DUNHA PEREGRINAXE CARA ÁS TERRAS DE

f i s t e r r a

Os peregrinos camiñan, na II Peregrinación a Fisterra-Muxía (xullo 1998) cara ó Santuario de Nosa Señora da Barca, no Marco da Armada.

TEXTO: Manuel Vilar

O día trinta de pasado mes de xullo de 1998 concentrámonos na vella Compostela máis de duascenas persoas co ánimo de emprender unha nova peregrinaxe (era xa a segunda) polo camiño de Fisterra e Muxía. O obxectivo de todos os participantes, así como dos promotores e organizadores deste acontecemento (a Asociación Galega de Amigos do Camiño, a Asociación Neria e os concellos polos que pasa o Camiño), é sacar do esquecemento, promover e consolidar definitivamente esta prolongación da Ruta Xacobeá. A estas alturas pensamos xa que non é preciso xustificar e demostrar as vinculacións das terras de Nemancos co culto e lenda xacobeá, aínda que pode haber uns poucos que sigan pensando que todos os camiños rematan en Santiago.

Este camiñar, cara as terras onde os antigos pensaban que remataba o mundo, dividímolos en catro xornadas. Na primeira anduvemos polas terras de Santiago, da Maía e rematamos o día na vila de Negreira, onde fomos recibidos aos sons da súa prestixiosa

banda de música e felicitados polos seu alcalde. No segundo día abandonamos as mainas terras barcalesas para adentrarnos, nunha longa xornada, polos camiños de uces da terra de Xallas, menos mal que nos ofreceron unha boa rosca e, ao remate, en Dumbría fomos recibidos cunha merenda e camisetas reivindicando a ESO nese concello. Na terceira xornada deixamos atrás o río Xallas e subimos, por Logoso e Hospital, cara os santuarios das Neves e de San Pedro Martir, onde o concello de Cee tiña preparado un bo recibimento; de aquí, e co mar xa diante, camiñamos decididos cara Fisterra, parando antes nas igrexas de Cee e Corcubián. O último día fomos desde a vila do Cristo ata a da Virxe da Barca, onde demos por rematado esta peregrinaxe. Nesta última xornada houbo un cambio con respecto ao ano anterior: ao deixar atrás o lugar de Morquintán (deberíamos tamén deternos a contemplar a súa pequena igrexa románica) viramos á esquerda para baixar cara Martineto e Figueiroa para logo volver a subir cara Lourido, deixando así a un lado

Moraime. A algúns este novo trazado fíxoselles algo duro e menos cómodo que o do ano anterior.

Da importancia deste Camiño falan os máis de dous mil peregrinos que se achegaron ata o concello de Fisterra solicitando a "Fisterrana", ese documento que certifica a chegada ata as terras de Fisterra. Si un vai a Fisterra en calquer día do ano, mesmo nos días de inverno como me ten acontecido a min, é raro non pasar no camiño por un ou dous peregrinos que van andando cara Fisterra, e iso que o Camiño non está sinalizado como debería e as infraestructuras son case mínimas, aínda que agora vaise abrir pronto o albergue de Fisterra e xa está proxectado o de Negreira. Todo elo fará posible a consolidación desta ruta xacobeá. E neste ano santo volveremos andar cara as vellas terras de Fisterra, pois como dicía Castelao:

*O que vai a Compostela
Fai ou non fai romería
Se chega ou non a Fisterra.*

¡NO AL ASFALTO EN SAMOS!

TEXTO: **Constantino Chao Mata**
Vocal encargado del Camino Francés

Desde el mes de mayo, en el que la Asociación tuvo conocimiento del proyecto de asfaltado en un tramo del Camino en su discurrir por Samos, se han llevado a cabo diversas actuaciones encaminadas a evitar tal aberración.

En varios artículos publicados en LA VOZ DE GALICIA y EL CORREO GALLEGO Antón Pombo denunció repetidamente el hecho. Asimismo, se presentó denuncia ante la Dirección Xeral de Patrimonio el día 11 de mayo. La respuesta recibida el 11 de junio afir-

tratarse de caminos sitos en el entorno de un monumento declarado”.

Ya después de la toma de posesión de la nueva directiva, siguieron los intentos. Así, fue presentada una nueva denuncia, en esta ocasión ante la Consellería de Agricultura en base a la previsible tala de los centenarios árboles que bordean el camino. Por otra parte, se solicitó entrevista con el Presidente de la Diputación Provincial de Lugo, sin respuesta alguna hasta el momento.

Como última y ya casi desesperada medida de presión

entre San Cristobal do Real, Samos y Aguiada para reivindicar una vez más que se imponga la sensatez y se dé marcha atrás en la proyectada obra de asfaltado, a todas luces inútil, ya que no daría servicio alguno a los vecinos del lugar, opuestos la mayor parte de ellos a la obra.

Resulta penoso e incluso ridículo ver como hace unas semanas el Alcalde de Samos anunciaba a bombo y platillo en el diario EL PROGRESO la colocación de árboles frutales en medio del Camino, así como la construcción del “mayor albergue” de la ruta. Poco uso le auguramos a ese albergue, más bien propio de las ínfulas de una persona con complejo de faraón frustrado. La fruta, o se pudrirá en las ramas o será comida por los pájaros, ya que

de seguir así, no tendremos más remedio que usar todas nuestras influencias para aconsejar a todos los peregrinos del mundo: “¡Si no quieres pisar asfalto no camines por la variante de Samos!” ■

maba que, si bien los tramos a asfaltar no son considerados por la Dirección Xeral “Camino de Santiago”, fueron establecidas en su día una serie de cautelas como “respetar cierres de fincas y arbolado por

ha sido convocada una marcha el día 23 de enero

O CAMIÑO INGLÉS DESDE FERROL, CON PROBLEMAS

Entre outros atancos, a Autopista tronzou o paso dos peregrinos

TEXTO: M.P.Grueiro

O ramal que parte da ría de Ferrol da ruta xacobeá chamada *Camiño Inglés* (que a medio itinerario fai confluencia co que ven de A Coruña), acaba de quedar truncado para o paso dos peregrinos, case no momento mesmo de comezar, por causa das obras de construción da tan demorada e necesaria Autopista a Ferrol. O vello Camiño Real, ó seu paso polo lugar de *Rego da Moa*, no municipio de Fene, está actualmente cegado polo aterramento realizado para o paso desta vía rápida, na súa intersección coa estrada nacional 651, a antiga N-VI.

As conversas con AUDASA, concesionaria da autopista, van aparentemente ben. Sempre tivemos unha resposta positiva pola súa parte a plantexamentos anteriores similares (cruce en Miño, en Cabanas, etc.), pero o problema é a urxencia de resolver xa un paso elevado peonal, pois os peregrinos están a transitar por este camiño, como por tódalas outras rutas xacobeas.

Retrasos

Pero neste camiño todo vai con retraso: non está aínda definitivamente aprobado o itinerario, e polo tanto non está oficialmente sinaliza-

includos os concellos de Ferrol, Narón, Neda, Fene, Cabanas, Pontedeume, Miño, Paderne, Betanzos, Abegondo, Mesía, Ordes, Oroso, no ramal dende Ferrol, e Culleredo, Cambre, Carral, no que ven dende A Coruña.

A Xerencia Promoción mandou fai meses ós concellos unha notificación anunciando que o Ministerio de Fomento enviaría sinalización para os tramos de camiños coincidentes coas estradas, pero non hai noticias destes carteis.

Algúns problemas con propietarios particulares, que deberían ser

“todos estes retrasos, unidos ás carencias en canto á difusión, fan que o *Camiño Inglés* sexa

Entre Ferrol e Santiago aproximadamente 128 Km de camiño non arduo, interesante en monumentos e paisaxes agardan neste ano santo ós peregrinos, pero estes corren o risco de ver interrompido o seu periplo, pois non hai, polo momento, previsto nin paso elevado -o que sería desexable- nin inferior. Ó non estar aínda inaugurada a autopista, os camiñantes cruzan por riba das obras. Pero nun par de meses, cando se abra ó tráfico esta vía, non haberá paso, se non se artella unha solución, que entendemos non é outra que unha pasarela peonal elevada. É a mellor saída, tamén para a empresa, pola simplicidade técnica, abaratamento económico e rapidez de construción. Para os peregrinos é preferible a un longo e escuro túnel.

do (a Xunta acaba de aprobar 18 millóns para sinalizar, o que querría dicir que, unha vez finalizado o estudo das alegacións, o goberno autonómico ten un itinerario final, anque non nos consta, nin ós concellos tampouco); non hai albergues rematados, e os que están en obras ou en proxecto posiblemente non cheguen a tempo para esta primavera e verán; non hai guía oficial editada, agás un desplegable recentemente publicado pola AGACS coa colaboración da Deputación Provincial de A Coruña.

Gran parte dos problemas veñen pola pouca axilidade de xestión dos concellos implicados, que están a constituir un Consorcio, pero o trámite vai lento e estase a notar a falta de presión sobre a Xunta. Están

resultos polos concellos, están aínda pendentes. A concentración parcelaria e outras obras son tamén elementos en contra do camiño. Falta repasa-la limpeza en algún punto, hai algún vertedoiro de lixo que eliminar, pero, en xeral, o camiño é totalmente practicable, bonito e doado de facer.

Avances

Todos estes retrasos, unidos ás carencias en canto á difusión -do cal nós somos, en parte, responsables- fai que o *Camiño Inglés* sexa un dos menos concorridos. Nembargantes, estamos en situación de comezar a apuntar elementos positivos cara a unha solución: o desplegable estase a distribuír masivamente, non só nos concellos do camiño, senon en

UN VISTAZO AL CAMINO FRANCÉS (SARRIA-SANTIAGO)

TEXTO: Constantino Chao

toda a cornixa cantábrica (Asociacións de Amigos do Camiño, Casas de Galicia, oficinas de turismo, etc.) e outros puntos de España e Europa, fundamentalmente en Inglaterra e Irlanda. O camiño está xa ser percorrido polos peregrinos.

Na medida en que se constituía o consorcio do camiño, rematen as obras dos albergues, se sinalice e se faga unha difusión masiva, a situación tenderá a cambiar.

Temos programadas varias peregrinacións dende agora e ata o verán, e estamos a dar información

un dos menos concorridos”

a numerosos grupos e individuos que pretenden facer este camiño. O máis destacado é a expedición de británicos que virán en maio en barcos de vela, como antigamente, percorrendo ambos tramos do camiño, dende Ferrol e dende Coruña.

Na Casa de Cultura de Neda existe un Punto de Información, no que estamos a recibir numerosas peticións tódolos días. O concello de Pontedeume quere establecer tamén o seu, e outros concellos están interesados.

A clave está na concordancia de tódolos sectores, públicos e privados, nun proxecto común: difundir e protexe-lo camiño. Queda moito por facer, pero estamos a elo. ■

Desde que las instituciones públicas empezaron a preocuparse un poco por el Camino y su conservación empezaron a llevarse a cabo actuaciones que no siempre han sido muy afortunadas. Un recorrido por el tramo que va de Sarria a Santiago en los primeros días de este flamante Año Santo nos permitirá ver qué hay de bueno y de no tan bueno en las obras que sin duda siempre son llevadas a cabo con buena fe.

En lo que respecta al camino en sí son de resaltar dos tipos de actuaciones, una de ellas en el Alto do Rosario, en las cercanías de Palas de Rei, donde se ha ancheado la vereda que discurría paralela a la carretera. plantado árboles y arbustos y colocado barandillas. Lo más importante es, con todo, la superposición de gravilla negra fuertemente prensada, que si bien puede dar la impresión de asfalto, no es tal y puede evitar la formación de barro y charcos. No es la tierra que todos amamos, pero es una solución digna. ¡Notable!

No podemos decir lo mismo de lo hecho en Salceda, donde con una situación similar, camino paralelo a la carretera, se ha cubierto la superficie con gravilla blanca y menuda, muy poco resistente al agua y que muestra ya ostensibles surcos y grietas. ¡Suspense!

En lo que respecta a las “áreas de descanso”, son relativamente tolerables las construidas en el concello de Arzúa, con mesas y bancos de madera y paneles informativos. Totalmente

improcedentes las de O Pino, en pretencioso granito estilo “chalet de nuevo rico”, cercanas a la carretera y seguramente construidas más bien pensando en “automóvilgrinos”. Y es que...¿qué queréis que os diga? ¡Qué mejor área de descanso que la hierba y las piedras a la orilla del arroyo Catasol y otros!

El paso por Labacolla ha sido desde siempre un caballo de batalla. Las ampliaciones del aeropuerto fueron desplazando continuamente al camino y nos temíamos lo peor con las obras de la autovía. Felizmente no ha sido así, ha sido habilitada una amplia senda al lado del nuevo vial, con arbolado. Incluso se ha erigido un sencillito, elegante y discreto monolito de tema jacobeo en el lugar, tan distinto de ese horroroso monumento a la vanidad humana que nos encontramos poco antes de llegar a Melide, en el cual unos cuantos prebostes hacen ostentación pública de su supuesto interés por la Sagrada Ruta. Me pregunto cuántos han pisado siquiera cien metros de ella. No dejan de emocionarnos siempre los memoriales de Miguel Ángel Blanco, Guillermo Watt y Mariano Sánchez Covisa.

Por último, ¿qué decir de los horrorosos tres últimos quilómetros antes del Monte do Gozo? ¡Asfalto, antenas y casas en ruinas! ¿Para cuándo una actuación firme en los aledaños de la capilla de San Marcos?

Corramos un tupido velo sobre “Las vegas James”, es decir ese horroroso complejo de lo que antes era el sagrado monte de la tradición. ■

ACTIVIDADES DA ASOCIACIÓN NO CAMIÑO INGLÉS

TEXTO: M.P.G

O pasado mes de marzo, Manolo Grueiro, coordinador da sección do Camiño Inglés, organizou dúas actividades en Neda.

O día 6 tivo lugar, dentro da programación cultural do concello titulada "Tertulias a carón da lareira", celebradas na Casa das Palmeiras (Neda), unha mesa redonda sobre o Camiño de Santiago.

representante dos empresarios de hostelería da comarca.

Na mañán do día 7, marcando o inicio do que será unha peregrinaxe polo Camiño Inglés, para gaña-lo Xubileo, realizada por etapas, un grupo de 45 persoas, entre as que se contaban algúns amigos extranxeiros, percorreu os 13 qm. que separan Neda de Pontedeume. Unha vez chegados á vila dos

quedaría resolto satisfactoriamente. Outro dos puntos negros deste tramo é o que atravesa o novo polígono industrial de Fene, pero tamén semella que se chegará a unha solución de compromiso creando unha vía periférica para o paso dos peregrinos.

Neste Ano Santo de 1999, o Camiño Inglés está dando probas de gran vitalidade, co paso cotián

"Neste Ano Santo de 1999, o Camiño Inglés está dando probas de gran vitalidade"

Nela participaron Segundo Vázquez Portomeñe (en representación da Xerencia de Promoción do Camiño de Santiago), José Leira (Sociólogo da Universidade da Coruña encargado do proxecto "Aulas no Camiño"), Constantino Chao e Antón Rego (en nome da Asociación de Amigos do Camiño), contando como moderador a Manolo Grueiro e coa presenza dun

Andrade, onde comimos todos xuntos, tivo lugar a reunión da Xunta Directiva da AGACS, acordando, entre outras cousas, cal sería a empresa encargada de maquetar este boletín. A ocasión foi aproveitada, coa presenza da prensa, para reclamar a construción dunha ponte elevada no punto onde a Autoestrada do Atlántico cortou o Camiño Inglés, algo que, con posterioridade,

de numerosos peregrinos. Unha das peregrinaxes máis vistosas é a que partiu de Narón, nun nutrido grupo dacabalo, durante a Semana Santa. Así mesmo, está levantando grandes expectativas a romaría por mar ó xeito tradicional que, a mediados de maio, organizan a asociación xacobeá de Cornualles e maila Confraternity of St. James. ■

ACTIVIDADES DESENVOLVIDAS DENDE A PRESIDENCIA

Outubro-December de 1998

24-Out: Elección da nova Xunta Directiva. Primeira reunión desta. Entrega de disciplina interna para os compoñente da Xunta. Entrega dos obxectivos pra 1998-1999. Entre outros acordos decídese edita-lo bletín, facendo xestións para recupera-la subvención solicitada á Xunta de Galicia de 300.000 pts. Serán editadas tarxetas para presidente e vicepresidente. Faremos una felicitación de Nadal. Alfredo Jeremías se compromete a resolve-la cuestión do I.A.E. Para fecer novos socios cómpre recibir do anterior tesoureiro as listas.

26-Out: Solicitadas facturas por 300.000 pts. máis IVE para xustificar subvención en copistería.

Nov: A editorial "ANosa Terra" solicita a colaboración da Asociación para publicar un libro sobre os Camiños de Santiago en Galicia. Feitas xestións de cara a conseguir, para o Congreso de 1999, unha exposición sobre o Camiño Inglés.

8-Nov: Asistencia do presidente e a tesoureira ó II Cunio do Camiño Norte en Ribadeo. Na mesa redonda das asociacións foi denunciado o asfaltado en Samos.

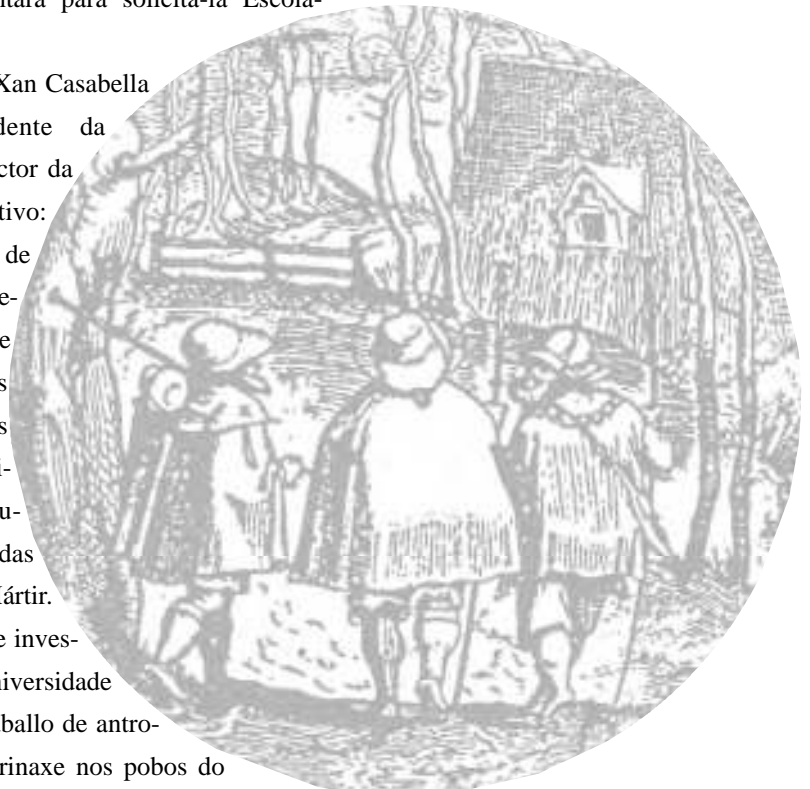
8-Nov: Reunión mantida en Ribadeo, encol do Congreso de 1999, co Presidente da Federación Española e o Presidente da Asociación Nería. Chegouse a un acordo para designar, na próxima reunión, o comité executivo.

9-Nov: A Asociación é convidada, por medio do estudio de arquitectura de Xan Casabella, a participar no Proxecto que a Mancomunidade de Concellos de Fisterra presentará para solicita-la Escola-Obradoiro "Camino de Santiago".

18-Nov: Reunión establecida, xunto co arquitecto Xan Casabella

López -membro da Asociación-, co presidente da Mancomunidade de Concellos de Fisterra e o director da Escola-Obradoiro desta mancomunidade. Obxectivo: redactar proxecto de rehabilitación do Camiño de Santiago a Fisterra e Muxía ó seu paso polos concellos de Dumbría, Cée, Corcubión e Fisterra. Entre outros proxectos apoiase a idea de crear senllos albergues en Olveiroa e Corcubión, duas pontellas sobre o rego de Logoso e no Vaosilveiro, un miradoiro no alto do Cruceiro da Armada (restaurando o cruceiro), un parque a carón da igrexa de Santa María das Areas e unha área de lecer no campo de San Pedro Mártir.

20-Nov: Envíase documento de apoio ó proxecto de investigación presentado por Sara Clinehens, da Universidade Occidental de Los Angeles (California, EEUU), traballo de antropoloxía que pretende avalia-la influencia da peregrinaxe nos pobos do

Camiño de Santiago.

Denuncia á Dirección Xeral de Patrimonio das obras que, respecto das normas dictadas por este organismo da Consellería de Cultura, pretende levar adiante o alcalde de Samos no Camiño Francés.

21-Nov: Xuntanza con Mario Clavell para tratar sobre a súa futura coordinación do boletín e dos seus contidos.

22-Nov: Contacto con Manuel Pérez, director da revista "O Cruceiro", de cara a establecer unha relación entre esta revista e a AGACS.

28-Nov: Reunión en Santiago (Facultade de Ciencias Económicas) coa Asociación Neria e a Federación Española de Amigos deñ Camino de Santiago para nomea-lo Comité Executivo e mailo Comité Científico do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas. Rolda de prensa sobre o Ano Santo e o asunto de Samos. Reunión da Xunta Directiva da AGACS.

12-Dec: Asistencia, no Santuario dos Miragres (Monte Medo, Ourense), á homenaxe a D. Elixio Rivas Quintas, presi-

dente da AGACS ata novembro deste mesmo ano que foi declarado, por acordo da Xunta Directiva, presidente de honra.

Xaneiro-Abril de 1999

Fin Dec: Elaboración, para a Mancomunidade de Fisterra, dunha memoria xustificando e apoiando as actuacións propostas cara a amellora-la Prolongación Xacobeas a Fisterra ó seu paso polos concellos de Dumbría, Cée, Corcubiión e Fisterra.

Xan: Organización da Marcha en Samos como protesta polo asfaltado do Camiño.

3-Xan: Reunión coa pintora Inés Amorín para encargarlle un logotipo do Camiño a Fisterra e máis unha exposición de miniaturas para o Congreso de Asociacións Xacobeas.

12-Xan: Asistencia, como Presidente do Comité Científico do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas, á reunión do Comité Executivo e da Deputación que tivo lugar no Pazo de Mariñán.

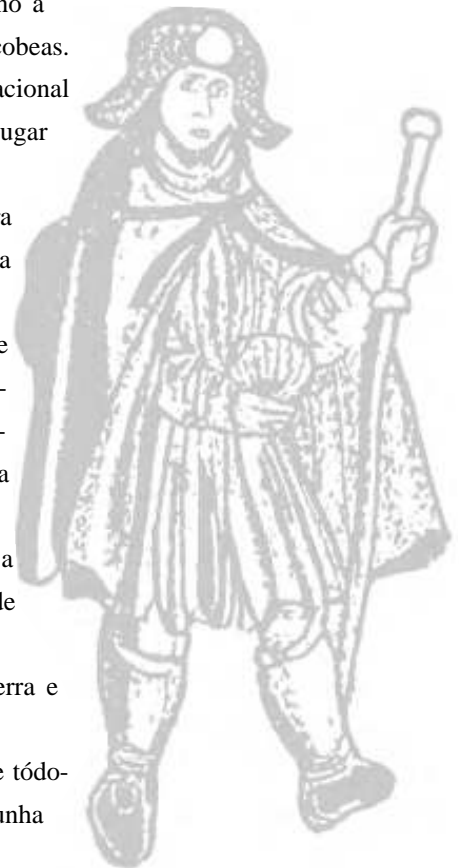
14-Xan: Reunión con Manuel Pan, dunha empresa informática de Carballo, para establecer unha páxina do Camiño a Fisterra e Muxía, con información sobre a AGACS, na súa páxina web da Costa da Morte.

16-Xan: Asistencia á Xunta Drectiva que tivo lugar, de 12 a 14,30, na Facultade de Económicas de Santiago. Preparouse a marcha de Samos, acordouse facer un seguimento do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas, foi exposto o proceso de elaboración do boletín, a invitación da Asociación Alemana para asistir a Aquisgran para o Premio Carlomagno, etc.

A Presidencia, a petición do Concello de Neda, fai xestións perante a Federación para organizar un cursiño de hospitaleiros, esta primavera, na vila de Neda.

17-Xan: Xestións para editar un libro dedicado á Prolongación Xacobeas a Fisterra e Muxía. O presidente é convidado a participar na obra como tal.

19-Xan: Xestión co Concello de Santiago para trata-la problemática do traxado de tódolos camiños no seu territorio. Quedamos en elaborar memoria con cartografía para unha reunión a mediados de febreiro.

5-Feb: Reunión, en compañía dos membros do Comité Executivo do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas, con María Antón Vilasánchez, xerente do Camiño de Santiago (Consellería de Cultura e Comunicación Social).

10-Feb: Xestións coa Concellería de Xuventude do Concello de A Coruña para facer unhas Xornadas Xacobeas, no Forum Metropolitano, no mes de xuño. A AGACS facilitará unha exposición do Camiño Inglés e o seu presidente dará unha conferencia.

Conferencia sobre o Camiño de Santiago dada no Colexio Fonteboa (Formación Profesional e Secundaria) de Coristanco.

12-Feb: Xestión cun grupo de teatro da parroquia de Santiago de Donosti para facer unha representación, relacionada co Camiño de Santiago, o 7 de agosto en Fisterra.

18-Feb: Asistencia á presentación da Transcripción do Códex Calixtino na Sala Capitular de Santiago. Xestións realizadas co Consorcio de Santiago para colaborar co Ateneo de Padrón de cara a realizar unhas xornadas culturais, en novembro, dedicadas ó Camiño de Santiago. Entrevista sobre o Camiño para a revista "O Cruceiro".

20-Feb: Reunión da Xunta Directiva en Santiago. Acordouse facer unha marcha polo Camiño Inglés, un cursiño para hospita-leiros en Neda, e foron revisadas as últimas propostas para o boletín "Libredón".

26-Feb: Reunión co alcalde de Fisterra para tratar varios asuntos relacionados coa Prolongación Xacobeá. Visitamos con el o albergue, as obras do faro e tivemos noticia dos proxectos de mellora do contorno da igrexa de Santa María das Areas e máis do novo modelo de "Fisterrá".

27-Feb: Presidencia do Comité Científico do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas. A xuntanza tivo lugar en Santiago, asistindo Laurie Dennett, Felipe Senén, J.M. López-Chaves, Vicente Malabía e X.M. Lema Suárez.

6-Mz: Participación na tertulia na lareira, por invitación de Manolo Grueiro, en Neda.

7-Mz: Marcha polo Camiño Inglés de Neda a Pontedeume. Xunta Directiva en Pontedeume con Presencia de 5 socios e envío de dous poderes de voto. Acordase concede-la maquetación dunha revista "Libredón" a unha empresa de Santiago e sufragar parte dos gastos da asistencia de Mariel Larriba á reunión da Federación Española de Asociacións en Burgos.

8-Mz: O presidente concreta a súa participación, convidado como representante da AGACS, na Xuntanza Eucarística do Cebreiro e na Universidade de Verán "Casado de Alisal" (Palencia).

10-Mz: A Asociación é invitada a participar nas Xornadas de Vontarios itinerantes polo Camiño de Santiago organizadas pola Xunta de Castela e León, que se desenvolverán en abril durante dúas fines de semana en Santiago.

13-Mz: Asistencia a Cée, en representación da AGACS, á elección da nova directiva da Asociación Neria.

14-Mz: Grabación, para a Radio Local de As Pontes, dun programa sobre o Camiño Inglés.

6-Ab: Xuntanza, coa comisión permanente da Asociación Neria, para tratar varios asuntos xacobeos, entre eles o concurso escolar para o deseño da mascota do Camiño a Fisterra e a organización da III Peregrinaxe a Fisterra e Muxía.

11-Ab: Reunión da Xunta Directiva e nova rolda de prensa para trata-lo asfaltado, que acaba de comen-zar, no Camiño de Samos. ■

O B X E C T I V O S D A N O V A
X U N T A D I R E C T I V A
1 9 9 9

A primeira intención da nova presidencia é nomea-lo anterior presidente, D. Elixio Rivas Quintas, PRESIDENTE DE HONRA desta Asociación.

1.- Presentación da nova Xunta Directiva á Federación, demais asociacións xacobeas federadas e, en persoa, á Xerencia de Promoción do Camiño, Deputación Provincial de A Coruña e outros organismos que se xulguen oportunos.

2.- Actualización da contabilidade, eleborando un plan de gastos correntes.

3.- Actualización do ficheiro de socios. Elaboración de novos modelos de fichas de inscrición.

4.- Organización, en colaboración coa Federación Española de Asociacións Xacobeas e maila Asociación comarcal Neria, do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas, que terá lugar na comarca de Fisterra entre os días 9 e 12 de outubro de 1999.

5.- Ampliación do número de socios a 200.

6.- Facer todo o posible para frea-lo asfaltado do Camiño Francés ó seu paso polo Concello de Samos. A partir de agora, o Camiño Francés deberá ser, de novo, un dos principais obxectivos da Asociación.

7.- Procurar o alugueiro ou cesión temporal dun local para as reunións en Santiago.

8.- Organizar un grupo de hospitaleiros voluntarios da Asociación para asistir en ós peregrinos durante o verán de 1999.

9.- Editar dous boletíns informativos, co título “Libredón”, ó ano.

10.- Resinalización dos camiños ó noso cargo e elaboración de folletos moi sinxelos, eminentemente prácticos, para o uso dos peregrinos.

11.- Organizar tres xuntanzas anuais de confraternidade coas Asociacións de Amigos do Camiño de Santiago do Bierzo, do Camiño Primitivo e Astur-Galaica de Amigos do Camiño (Tineo).

12.- Potenciación das saídas ó campo, organizando actividades finisemanais con marchas pola Camiño, charlas, mesas redondas, etc.

V CONGRESO INTERNACIONAL DE ASOCIACIONES XACOBEAS:

Fin de século, fin de milenio, Finisterre

Mariel Larriba Leira
Vicepresidenta da Asociación

A Federación Española de Asociaciones de Amigos del Camino de Santiago convoca este ano o seu V Congreso Internacional. Na assemblea da Federación, celebrada en Oviedo o pasado mes de maio de 1998, varias asociacións presentaron as súas candidaturas para a organización do Congreso. A Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago, conscente de que o Congreso é, sen dúbida, unha oportunidade para a promoción doutros itinerarios xacobeos, así como para dar a coñecer a nosa Asociación, presentou unha proposta para que o mesmo tivese lugar en Fisterra. Nesta proposta contou co apoio da Asociación Neira. Esta Asociación, con sede en Cee, aglutina ós concellos da Costa da Morte e ten mostrado grande interese pola prolongación xacobeá a Fisterra e Muxía, agás de prestar sempre a súa colaboración nas iniciativas que a AGACS ven desenvolvendo neste itinerario. A proposta galega foi ben acollida polo resto das Asociacións pertencentes á Federación, que aceptaron a súa candidatura.

Desde ese comento comezaron os preparativos. O primeiro foi crear o Comité Executivo do Congreso, que constituíuse en Santiago de Compostela o 28 de novembro de 1998 na seguinte forma:

-Presidente: D. Enrique Valentín González, vicepresidente da Federación Española de Asociaciones de Amigos del Camino de Santiago.

-Vicepresidente: D. Xan Agustín García Pouso, secretario da Asociación Neira.

-Secretaria: Dña. Mariel Larriba Leira, vicepresidenta da Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago.

-Vocais:

-D. Fernando Imaz, presidente da Asociación de Amigos del Camino de Santiago de Guipuzkoa.

-D. José Antonio de la Riera Autrán, vocal de la Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago.

-D. Antonio Ares Sánchez, tesoreiro da Asociación Neira.

-D. Roberto González, vicepresidente da Diputación Provincial de A Coruña.

O Comité Executivo ten encomendada a xestión dos temas económicos. A súa primeira tarefa foi recabar os recursos

financeiros suficientes para a organización do Congreso, para o que iniciou diversos contactos con institucións públicas de ámbito galego. Neste senso, foi unha satisfacción para o Comité que o proxecto fose ben recibido por D. Augusto Cesar Lendoiro, Presidente da Diputación Provincial de A Coruña, quen, moi interesado nas actuacións que supoñan a revitalización da Costa da Morte, ofreceu un total apoio económico á iniciativa, que se está a plasmar nun convenio de colaboración. Asimesmo, a Xunta de Galicia ofreceu facerse cargo dalgún dos actos culturais que acompañarán as xornadas de traballo. A resposta foi tamén boa dende o Ministerio de Educación. No encontro mantido co Sr. Ministro, este mostrou o seu interese polo Congreso e prometeu a súa asistencia, así como a participación do seu ministerio, aínda por definir.

O presidente da Diputación de A Coruña recibiu no Pazo de Mariñán, no outono de 1998 ós compoñentes dos Comités, executivo e científico do V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas (Comarca de Fisterra, 9-12 de outubro de 1999). Algúns dos comités devanditos aparecen arredor de D. Augusto César Lendoiro, quen apoia, entre outras institucións, a celebración do Congreso.

Nestes momentos trabállase en todo o concercente ás infraestruturas de locais e instalacións para o desenvolvementos das actividades do Congreso, e dos servizos hosteleiros da zona. Estanse a definir e coordinar as actividades non estritamente científicas que se desenvolverán durante o Congreso: exposicións, concertos, visitas turísticas, etc., tanto as propostas polo Comité como as que promovan os Concellos da comarca.

Establecéronse os contactos protocolarios pertinentes para a convocatoria e presenza de autoridades no Congreso. Os contactos resultaron moi exitosos, e temos que salienta-la aceptación por parte da súa Maxestade o Rei de presidi-lo. De

tal xeito, o Comité de Honra queda como segue:

- O Sr. Ministro de Educación, D. Mariano Raxoi.
- O Sr. Presidente da Xunta de Galicia, D. Manuel Fraga.
- O Sr. Arzobispo de Santiago, D. Julián Barrio.
- O Sr. Presidente da Diputación de A Coruña.
- O Sr. Presidente da Asociación Española de Asociaciones de Amigos del Camino de Santiago, D. Ángel Luís Barreda.
- O Sr. Presidente da Asociación Neria, D. Plácido Insua.
- Os Srs. Alcaldes dos Concellos que percorre este prolongación xacobeas a Fisterra e Muxía: Santiago de Compostela, Ames, Negreira, Mazaricos, Dumbría, Cee, Corcubión, Fisterra e Muxía.

O Comité ten celebrado ata o momento catro sesións ordinarias e outras tantas extraordinarias. Na súa primeira reunión configurouse o Comité Científico e foron designados:

-Presidente: D. Antón Pombo, presidente da Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago.

-Vicepresidente: D. Felipe-Senén López, técnico de cultura da Diputación Provincial de A Coruña.

-Secretario: D. Juan Manuel López-Chaves Meléndez, presidente da Asociación Gallega de Amigos de los pazos.

-Vocais:

-Dna. Laurie Dennett, presidenta da Confraternity of Saint James.

-D. Vicente Malabia, presidente da Asociación de Amigos del Camino de Santiago de Cuenca.

-D. José María Lema Suárez, doutor en Historia.

Concretouse asimesmo, o lema do Congreso: *Fin de século, fin de milenio, Finisterre*; e as datas de celebración: do 9 ó 12 de outubro.

Na reunión do Comité Científico determináronse os ámbitos temáticos e cronolóxicos ós que deben referirse os traballos que se presenten ó Congreso, as persoas responsables de cada área, e as normas ás que deberán axustarse as comunicacións que se presenten. Estes traballos deberán dirixirse á Secretaría Científica en Logroño (Travesía de Palacio. 9.26001 Logroño. Tel.: 941 - 24 56 74. Fax: 941 - 24 75 71. e-mail: sto@caminosantiago.org)

Con obxecto de facilitar as tarefas de organización, abriuse unha Secretaría Técnica que funcionará como central de reservas en Cee (B. Castro Rial s/n. 15270 Cee. A Coruña. Tel.: 981 - 70 60 28. Fax: 981 - 70 62 07), á que poden dirixirse xa as solicitudes. Fixáronse tamén as cuotas de inscrición ó Congreso na maneira seguinte:

-6.000 pts. para a inscrición libre.

-5.000 para os membros das Asociacións Federadas, da Asociación Neria e para os estudantes que amosen a súa condición.

-Hai un 10% de desconto para os que se matriculen antes do mes de setembro.

-Os comunicantes están exentos do pago da cuota.

Os membros dos Comités organizadores seguen a traballar xenerosamente coa ilusión de respostar ás expectativas que as Asociacións convocantes teñen neste V Congreso Internacional de Asociacións Xacobeas, ó que todos estades invitados a participar.

V CONGRESO INTERNACIONAL DE ASOCIACIONES JACOBEAS
Fisterra '99

Boce to del Pro gra ma

SÁBADO 9 DE OCTUBRE

Mañana

- 10,00-11,30h: Entrega de documentación.
11,30-12,00h: Apertura oficial.
Discursos de autoridades.
12,00-13,00h: Conferencia Inaugural (Manuel Rivas).
13,15-14,30h: Recepción del Ayuntamiento de Cee.
Actuación folclórica.

Tarde

- 16,30-18,00h: Introducción de los ponentes (Sección 1ª).
Lectura de Comunicaciones y preguntas.
18,00-18,30h: Descanso
18,30-19,30h: Mesa redonda y debate.
19,45-20,30h: Inauguración de exposiciones.
21,30-23,00h: Actuación del ballet Rei de Viana

DOMINGO 10 DE OCTUBRE

Mañana

- 10,00-12,00h: Introducción de los ponentes (Sección 2ª).
Lectura de comunicaciones y preguntas.
12,00-12,30h: Descanso
12,30-13,00h: Introducción de los ponentes (Sección 3ª).
Lectura de comunicaciones y preguntas.
13,00-14,00h: Mesa redonda y debate sobre un asunto a fijar.
10,00-14,00h: *Visita gratuita para acompañantes.*
Ruta: Ameixenda-Ézaro-Carnota-Mazaricos.

Tarde

- 16,00-18,00h: Introducción de los ponentes (Sección 4ª).
Lectura de comunicaciones y preguntas.
18,45-20,00h: Visita de la Muestra de Artesanía en vivo.
(Castillo de Vimianzo)
21,00-21,30h: Visita de la iglesia de Corcubión y Misa
21,45-24,00h: Representación teatral
Romería en Cee.

LUNES 11 DE OCTUBRE

Mañana

- 10,00-11,00h: Mesa redonda sobre el Camino a Fisterra
(Sección 5ª)
11,00-12,00h: Lectura de comunicaciones y preguntas.
12,00-12,30h: Descanso
12,30-14,00h: Lectura de comunicaciones y preguntas.

10,00-16,30h:

Visita gratuita para acompañantes
Ruta: Baio-Dombate/Borneiro-Laxe. Comida
en Camariñas. Por la tarde visita a Cereixo y
traslado al embarcadero.

Tarde

- 16,00-18,00h: Ruta en barco por la ría hasta Fisterra.
19,00-19,30h: Visita del albergue de peregrinos, iglesia de
Santa María das Areas y al Santo Cristo.
19,45-20,30h: Inauguración de escultura del peregrino en el
faro de Fisterra y contemplación de la puesta
de sol.
20,45-22,00h: Concierto de Amancio Prada.
22,15-23,30: Cena de confraternidad.

MARTES 12 DE OCTUBRE

Mañana

- 10,00-11,00h: Traslado a Muxía.
11,00-11,30: Visita de la iglesia de San Xián de Moraime.
12,00-13,00: Misa solemne en el Santuario de A Barca.
13,00-13,30h: Lectura de las conclusiones del Congreso.
Entrega de Medallas de la Federación.
13,30-14,45: Bajada a pie hasta el pueblo.
Actuación de grupos folclóricos del Camino.
15,00-17,30: Comida Clausura en el restaurante "Pazo
Virxe da Barca".

Tarde

- 18,00h: Salida de autobuses a Coruña y Santiago para
los congresistas que deseen trasladarse.

V CONGRESO INTERNACIONAL DE ASOCIACIONES JACOBEAS
Fisterra '99

Secciones de trabajo

AREAGENERAL: La Peregrinación Jacobea y el Camino de Santiago en la última centuria.

Límite cronológico de los trabajos: 1879-1999

A.- HISTORIA DE LA PEREGRINACIÓN:

Responsable: *D. Felipe Senén López Gómez*

- a.1. Nuevas aportaciones arqueológicas y documentales.
- a.2. Crónica y evolución de la romería.
- a.3. Personajes e instituciones en el renacimiento contemporáneo del Camino.

B.- EL SENTIDO DE LA PEREGRINACIÓN:

Responsable: *D. Vicente Malabia*

- b.1. Religiosidad y ecumenismo
- b.2. La filosofía del Camino
- b.3. Turismo y peregrinación -usos y abusos-

C.- EL CAMINO, FUENTE DE CREACIÓN ARTÍSTICA:

Responsable: *D. Antón Pombo Rodríguez*

- c.1. Creación y creadores
- c.2. Museos y exposiciones
- c.3. El arte tradicional hoy y el "souvenir".

D.- LITERATURA DE VIAJES, GUÍAS Y RELATOS DE PEREGRINOS:

Responsable: *Dª Laurie Dennett*

Tendrán preferencia los materiales inéditos, escritos con anterioridad al Año Santo de 1982. También podrán presentarse estudios sobre cartografía jacobea.

E.- INTERVENCIONES EN EL ÁMBITO DEL CAMINO:

Responsable: *D. Juan Manuel López-Chaves Meléndez*

- e.1. Vicisitudes del camino físico y su entorno.
- e.2. Actuaciones y rehabilitación del patrimonio.
- e.3. Nueva infraestructura de la peregrinación.
- e.4. Protección jurídica del camino.

AREA ESPECÍFICA: Más allá de Compostela, los Caminos hacia el Finisterre.

Tratará las mismas secciones de la GENERAL, pero sin límite cronológico.

Normas para presentar las comunicaciones

El V Congreso Internacional de Asociaciones Jacobeas (9-12 de Octubre de 1999), cuyas sesiones científicas se desarrollarán en el edificio de la Fundación Fernando Blanco de Cee (A Coruña), estará destinado a estudiar el Camino de Santiago y la Peregrinación Jacobea a lo largo de la última centuria, estableciendo su encuadre marco cronológico entre 1879, año del redescubrimiento de las reliquias del apóstol en la catedral compostelana, y 1999, último Año Santo del siglo. Sin embargo, y como deferencia hacia la comarca que nos acoge, se ha establecido una sección específica, libre de pautas temporales para los estudios, dedicada en exclusiva a la Prolongación Jacobea a Fisterra e Muxía.

Cada una de las cinco secciones del área general será abierta por una ponencia, pronunciada por una persona cualificada en orden a establecer el estado de la cuestión del asunto a tratar, o bien destacando algún aspecto novedoso de dicho capítulo. A continuación serán expuestas las comunicaciones, sin que su presentación pueda exceder los 10-15 minutos.

Aquellas personas interesadas en presentar una comunicación al Congreso, deberán elaborar un extracto o resumen de un folio en el que conste el título, explicando las fuentes que ha consultado y el asunto a tratar. Recibida por el Comité Científico, este decidirá sobre la conveniencia de su exposición.

Los comunicantes dispondrán en el Congreso de servicios de fotocopias, proyectores de diapositivas y transparencias, video, reproductores de sonido y traducción simultánea (gallego-castellano-inglés), debiendo hacer constar en su petición si van a necesitar alguno de ellos.

El plazo para recibir las comunicaciones se cerrará el 30 de septiembre de 1999, debiendo las peticiones ser cursadas a la Secretaría Científica de Congreso:

TRAVESÍA DE PALACIO, 9. 26001 LOGROÑO

Tel.: 941 245 674. Fax: 941 247 571.

e-Mail: sto@caminosantiago.org

Para la entrega del texto definitivo de los trabajos seleccionados, con vistas a su publicación en las Actas, se fija el 31 de diciembre de 1999.

COMPOSTELA

ANTES DEL DESCUBRIMIENTO DEL SEPÚLCRO DEL APÓSTOL SANTIAGO. LA NECRÓPOLIS ANTIGUA Y ALTOMEDIEVAL

El Sepulcro de Santiago el Mayor, hallado en la década de 820, se encontraba en una antigua construcción funeraria, rodeado de una densa necrópolis tardorromana y altomedieval. El cementerio más antiguo descubierto en las excavaciones del subsuelo de la Catedral de Santiago estaba compuesto por tumbas excavadas en la roca. Los enterramientos tuvieron continuidad durante el período hispano-suevo (ss. V-VI), empleando sarcófagos de piedra, de forma antropoide, exentos, enterrados en fosa y cubiertos de lauda monolítica que quedaba a la vista. El edificio sepulcral donde reposaban los restos de Santiago y de sus discípulos, Teodoro y Atanasio, tendría una gran presencia en este cementerio. Su estructura se conoce a través de fuentes medievales, interpretadas por los estudiosos del tema -López Ferreiro, Guerra Campos y López Alsina- como un edículo o templete sepulcral con dos plantas superpuestas, la superior muy ruinosas y la inferior abovedada.

El área donde se ubica el actual centro histórico compostelano estuvo ocupado por un castro prerromano, documentado por la toponimia, que gozó de la influencia benéfica de una encrucijada de vías romanas. La investigación arqueológica en el subsuelo del crucero sur de la catedral reveló la existencia de restos arquitectónicos romanos altoimperiales, tradicionalmente interpretados como termas, reutilizados posiblemente en época altomedieval, como parte del palacio del obispo Sisnando I (850-920). El núcleo del asentamiento romano (ss. I-IV) estaría situado en la actual Quintana. Los materiales arqueológicos hallados en el yacimiento apuntan a un ambiente plenamente romano, al carecer de cerámica castreña, encon-

TEXTO: **Francisco Singul**

trándose por el contrario abundante *terra sigillata* hispánica y cerámica común romana. La vinculación del núcleo romano con las vías y calzadas secundarias llevó a identificar este asentamiento con la mansión *Asseconia* de la vía XIX de *Bracara a Lucus*. El núcleo romano entra en crisis y desaparece entre los ss. VI-VIII, época en la que se desconocen restos de la cultura material local, rodeando de una bruma de misterio el destino de su población, en los siglos del tránsito a la Edad Media. Esta falta de pobladores no supuso, sin embargo, el final de la necrópolis durante los ss. VI-VIII. El cementerio se mantuvo en activo con los enterramientos de las gentes de los pequeños núcleos del entorno, reactivándose en los ss. IX-XI, tras el descubrimiento del edículo apostólico. En esta nueva fase de la necrópolis medieval compostelana se fueron superponiendo nuevos enterramientos a los antiguos, rehaciéndose parte de los sarcófagos hispano-suevos.

¿Cuál era la situación de la primitiva Compostela en el momento del descubrimiento del edículo apostólico? A principios del s. IX, cuando el obispo Teodomiro halla el Sepulcro jacobino, el lugar aparecía deshabitado, el cementerio abandonado y cubierto de maleza, y el entorno estaba sumido en una extrema ruralidad. Los relatos del descubrimiento del Sepulcro de Santiago insisten en esta situación de abandono y olvido. La noticia de que en 800-820 el eremita Paio habitaba en el lugar de San Félix de Lovio, en la zona oriental del castro, indica que se trataba de una zona solitaria, ocupada por una diseminada población rural, mientras que en la ladera occidental se situaba el área cementerial tardorromana e hispano-sueva descubierta en las excavaciones de 1946-1959.

EL AZABACHE

Piedra-talismán en el Camino de Santiago

TEXTO: Angel Cardín

El azabache es una piedra semipreciosa, que tiene la más larga tradición de joya mágica y defensiva, por los poderes que se le han atribuido, y por la continua utilización que se ha hecho de ella desde la prehistoria hasta nuestros días. Aparentemente, es una variedad de carbón, de color negro profundo, ligero, suave al tacto, compacto y, una vez que se talla y pule, con un brillo intenso y mate.

La propiedad más importante de esta piedra mágica, ya desde las culturas de Grecia y Roma, es la de defender contra el mal de ojo a sus portadores, especialmente a los niños. En épocas difíciles de la historia de España (expulsión de los judíos y de los moriscos), se prohibieron toda clase de amuletos y símbolos no cristianos, pero el azabache se permitió explícitamente, y los propios hijos de los reyes llevan colgando del cuello sus figas de azabache protectoras, como se puede ver en los cuadros de la época.

Como un hecho portentoso más del Camino, el azabache llegó a convertirse en el auténtico recuerdo-amuleto de la Peregrinación, y a tener una gran importancia en Compostela, donde se organizó un potente gremio de azabacheros, y donde aún hoy se conserva la calle con su nombre -Azabachería-, que conforma los últimos cien metros del "Camino" y que termina en una entrada de la Catedral que también lleva su nombre. Debido, pues, a la importancia económica y social de esta actividad, desde esa época, decir artesanía del azabache es decir Santiago de Compostela.

Por todo ello, a la vuelta de su gran experiencia de caminar hasta Santiago, muchos peregrinos llevaban un recuerdo-amuleto de azabache sencillo: anillo, medallón,

concha de peregrino, pequeño Santiago, figa, rosario, etc. Pero también los peregrinos importantes, que fueron numerosos a lo largo de los siglos, se llevaban recuerdos de azabache, si bien en su caso se trataba de hermosas piezas de los maestros santiagueses (generalmente Santiagos Peregrinos, grandes figas caladas, rosarios muy trabajados, etc.) que, a pesar de la fragilidad de la materia, están hoy en diferentes museos de España y de Europa.

Las Cofradías de concheiros y de azabacheiros.

En el siglo XII es cuando las conchas de peregrino, pasan de tener una mera utilidad a convertirse en símbolo de la Peregrinación y a tener carácter semilitúrgico. También, desde mediados de ese siglo, pasaron de ser de concha marina a ser de metal (plomo y estaño, y para los pudientes de oro y plata). Es decir, que a finales del siglo XII, las conchas se bendecían y se llevaban como una insignia oficial, por lo que su demanda se multiplicó, necesitando miles y miles de ellas.

Por ello, nació un gremio potente de "concheiros"¹ formado por los que vendían esos símbolos y recuerdos de la peregrinación, cuya fabricación y fundición era muy sencilla y no exigía gran especialización para el oficio. De tal forma crecieron y fueron importantes, que en el año 1200 el arzobispo D. Pedro Suárez de Deza publicó una Concordia para ordenar y regular este comercio. En 1230 ya están

organizados como gremio y tienen el carácter de monopolio, siendo uno de los más antiguos de Santiago² sin embargo, no tenían los aspectos de aprendizaje, ni de calidad de materiales, que sí tenían y tuvieron otros gremios.

1.- Donde termina el Camino Francés y comienza la ciudad de Compostela, existe aún hoy, con ese nombre, el barrio de "Os Concheiros".

2.- En el siglo XVI existió un "Colegio de Artistas que agrupaba a todos los oficios que trabajaban en la construcción de la nueva Catedral, pero no tenían carácter exclusivista, sino de apoyo mutuo como todas estas organizaciones en la época. En el siglo XII los Cambiadores también formaron un gremio muy poderoso y cerrado.

Desde finales del siglo XIII y comienzos del XIV se empiezan a tallar y vender piezas de azabache de forma que, aunque hay otros materiales, éste por su poder mágico, imposibilidad de falsificación, originalidad y casi reducido a Santiago, va tomando gran importancia.

Al principio los azabacheros formaban parte de la “Cofradía de Santa María (que era la de los concheiros) y de San Sebastián (que era su patrono)” y celebraban sus funciones en la capilla del Espíritu Santo de la catedral.

Durante el siglo XIV los azabacheros crecen y van teniendo preponderancia, al ser un auténtico oficio, y venden en sus tiendas todo lo referente a la Peregrinación y en diferentes materiales (plomo y estaño, nácar, algo de coral y de ámbar, bastante marfil, mucho hueso -para los bordoncillos y calabacitas de los sombreros- etc.) y, por supuesto, miles de pequeñas piezas de azabache (conchas, pendientes, bolas, Santiaguños, etc.) y otras de gran dificultad de ejecución y precio, para viajeros importantes.

En los siglos XV y XVI alcanza gran esplendor esta profesión, que está perfectamente regulada por sus Ordenanzas, tanto en su aprendizaje, como en la calidad del material y del trabajo del artesano, o en el comercio -para que no haya competencia desleal-. En el año 1530 hay en Compostela 39 azabacheros con taller, que ocupan una calle de acceso a la Catedral, que pagan impuestos y que son el gremio más importante de la ciudad junto con los Cambistas y Orfebres.

En los talleres compostelanos se aprendía el difícil oficio de azabachero y se realizaban todas las piezas importantes, que hoy están en diferentes museos de todo el mundo. La talla del azabache, debido a su fragilidad y ruptura concoidea, siempre ha tenido gran dificultad y su estilo ha variado poco a lo largo de todo el periodo jacobeo. Es más fácil clasificar la época de una pieza por el atuendo o símbolos del periodo, que por su técnica, que se mantiene con ciertas características de líneas sencillas y un cierto expresionismo primitivo (no tiene comparación posible con la evolución ocurrida durante esos periodos en la escultura, en la elaboración de los grandes retablos, en monumentos funerarios, o en la misma orfebrería).

Como estamos señalando, durante los siglos XVI y XVII es cuando se realizan las obras más logradas en los talleres de Compostela. Las mejores piezas de esta artesanía compostelana son Santiagos, crucifijos procesionales, portapaces, figas grandes, imágenes de otros santos, medallones, grandes rosarios y collares de abadesa. Todos ellos, guardan

esa traza de ejecución simple y expresionista, de las primeras épocas de la peregrinación.

Las colecciones más importantes, por su calidad y número de piezas, son la del Instituto Valencia de Don Juan en Madrid; la del Museo de Pontevedra; la del Museo de las Peregrinaciones de Santiago; la de la Hispanic Society of America de N. York; la del Museo de Lugo y la del Museo Arqueológico Nacional.

El oficio de azabachero en la actualidad en Santiago.

En 1916 la Sociedad Económica de Amigos del País de Santiago logró reanudar la actividad del oficio de azabachero, que desde hacía unos cien años había prácticamente dejado de existir. Para ello, trajeron a Santiago a un buen artesano de Villaviciosa (Asturias), heredero de una larga tradición, por ser esa la zona de las minas de azabache.

Este artesano, durante algunos meses, volvió a enseñar como se trabajaba el azabache a algunos escultores y grabadores notables, especialmente al padre de la renovación del oficio Enrique Mayer Castro, creador de una saga de artistas santiagueses (relojeros, tallistas, grabadores, esmaltadores y azabacheros).

En la actualidad, el oficio de azabachero está vivo y se siguen utilizando los simples métodos centenarios de tallar con finas gubias el material, de pulirlo bien y de engarzar las piezas pequeñas con filigrana, labores de plata y algún otro elemento como oro y coral. Afortunadamente hay tres excepcionales maestros de este arte difícil y secreto, que ejecutan piezas clásicas, de muy difícil realización, pues a diferencia de otros materiales, el azabache salta y se rompe con facilidad, por lo que sus tallas, de corte miniaturista, las realizan con finas gubias que ellos mismos construyen. Su mercado lo constituyen las instituciones, coleccionistas, museos o personas cultas que conocen la gran tradición jacobea del azabache. Los tres maestros tienen sus obradoiros y tiendas en zonas de gran tradición artesana, rodeando la Catedral: Rúa de Azabachería (Ricardo Rivas); Plaza de San Martín Pinario (Ramón Requeixo) y Plaza de Platerías (Fernando Mayer). Hay, además, otras treinta personas que realizan pequeñas piezas (anillos, pulseras, gargantillas, pendientes, prendedores, etc.) y una cincuenta de joyerías y tiendas en el casco histórico de Compostela que realizan un activo comercio de esta enigmática piedra, que aún se sigue utilizando como defensa -para los niños- del mal de ojo, y contra la mala suerte o influencias negativas para los adultos. ■

Santa Brígida en Santiago de Compostela

TEXTO: Vicente Almazán

Cuando San Pablo escribe en la *Epístola a los Hebreos* (13, 14) “que aquí no tenemos ciudad permanente, andamos en busca de la futura”, explica en realidad la metáfora de *peregrinación*. En este mundo somos todos peregrinos, es decir extranjeros, que estamos a la espera de llegar a nuestro verdadero país, que es el Reino de Dios. Pocas personas comprendieron con tanta claridad esta metáfora de peregrino=extranjero como Brígida Birgersdotter (1303-1373), conocida entre nosotros como Santa Brígida de Suecia. Esta extraordinaria mujer que nació en Finsta, en la provincia sueca de Uppland, de familia noble, casada a los trece años, madre de ocho hijos, autora de más de 700 revelaciones y fundadora de una orden religiosa, activa en la política de su época en asuntos de la corona sueca, de las guerras franco-inglesas y con el papado, fue ante todo peregrina. Durante sus setenta años de vida peregrinó en Suecia a siete santuarios, uno en Noruega, tres en Alemania, cuatro en Francia, catorce en Italia, numerosos en

Roma y, naturalmente, a Santiago de Compostela en 1341.

En su familia la peregrinación a Compostela era ya una tradición fuertemente establecida. Ya habían hecho esta peregrinación su padre, su abuelo, su bisabuelo y hasta su tatarabuelo. Es pues de suponer que desde su infancia estuviera acostumbrada a oír sobre esta peregrinación compostelana. Según leemos

en la *Vita* escrita por su confesor, incluida en las *Actas de canonización*: “Tanto el marido como la mujer ardían en amor de Dios, y para librarse aún más de las cosas mundanas, abandonaron el hogar y la familia, siguiendo el ejemplo de Abrahán, e hicieron con grandes esfuerzos y gastos, una peregrinación a Santiago de Compostela”.

No conozco ningún documento que describa en detalle el itinerario hasta Compostela, excepto de algunos tramos, y casi todo son conjeturas para establecer el itinerario establecido por la santa sueca

y su séquito. La visita a Santiago de Compostela causó un gran impacto en la vida de Brígida. Entre

los acompañantes figuraba un monje cisterciense llamado Svennung, que más tarde sería nombrado superior de la abadía sueca de Varnhem. Mientras estaba en Compostela cayó enfermo, y en éxtasis vió a Brígida ‘como coronada de siete coronas, y el sol oscureció’. En la segunda mitad del siglo XV un pintor sueco anónimo se inspiró en esta visión para confeccionar el retablo de la iglesia de Appuna, junto a Vadstena. Esta preciosa pintura sobre madera se puede admirar hoy en el Museo de Historia de Estocolmo (v. grabado).

Visión que tuvo el cisterciense sueco Svennung en Santiago de Compostela de Santa Brígida, tal como la reprodujo un pintor anónimo del siglo XV, hoy en el Museo de Historia de Estocolmo

En su peregrinación por tierras hispánicas, de la que poco se sabe con certeza, adquirió la santa varios libros que tuvieron gran influencia en su vida. En el catálogo de una exposición sobre Santa Brígida que tuvo lugar en Estocolmo en 1918, figuraba un libro de San Bernardo, perteneciente hoy a la Biblioteca de la Universidad de Uppsala, y que estaba en posesión de la santa. En la tapa del libro se puede leer una anotación escrita en latín, y en la pág. 3 una inscripción escrita a mano en castellano o catalán que dice: “Aquest libro ordenó San Bernart a plegarias de una su hermana en honor de Jesucristo”. Este libro fue probablemente adquirido por la santa en su peregrinación a Santiago.

Una visión relacionada con su peregrinación a Santiago es la que tuvo Brígida cuando más tarde se le apareció su marido, ya fallecido, en el Purgatorio. Le dijo a su mujer que había seis cosas que le fueron de gran utilidad en su vida, de las que la quinta fue “la abstinencia que prometí durante mi peregrinación a Santiago, pues no bebí en todo el viaje”.

Santa Brígida regresó a su Suecia natal, su marido falleció poco después, y ella todavía hizo muchas peregrinaciones hasta su muerte en Roma en 1373. Fue canonizada en 1391 por el Papa Bonifacio IX. ■

L I B R E D Ó N

TEXTO: **Elixio Rivas**

Primeiro Presidente da Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago

1.- Está a animarse a peregrinación xacobeá e sae *Libredón* de barante e con buguina que empena en novo *preguntoiro*.

Un prego de papel sempre aberto con azos para bota-la man neste renovarse que se aspira. Para convocar e informar, para encontrar, coordinar e aunar.

Compría aquí, a par do Apóstolo Santiago e coma luzada ó pe do seu sartego, representante e doméstico achegado. De longos e moi demorados séculos ven o predio, o eido consagrado, e segue a convocar ó mundo á descuberta. Peregrinar en espírito e verdade. Trascender as extremas limitadoras do tanxible que nos preme e afoga, e traspasar fronteiras e ir alá onde as arelas indecibles nos levan e subliman.

Vale quen serve, e aquí *Libredón* introductor nos santos adros, sinalando a Porta Santa, mentor e guía, para ofrecer benvinda acollendo a encomenda en Compostela.

A peregrinación móvese coma unha alusa soa que está sempre

a andar, aquí ou alá, onde sexa, sempre en marcha. Comeza coaquél *liberum donum* de hai case mil douscentos anos e aínda sen paranza se vertebrada.

2.- Moito se ten xa barallado sobre esta verba, orixes e semántica. Non imos nós entrar na tirapuxa de substratos que non fan ó caso. A miúdo, quen a outros lles bota en cara falta de rigor científico, ven caer tamén na etimoloxía popular por teima etiolóxica.

Lembremos unha vez máis a parte da lectura que nos importa: “... *corpus (sancti Jacobi) ad locum qui turnc Liberum donum vocabatur, nunc (por 1120) autem Compostella..., deferentes, ... sub marmoreis arcibus... sepelierunt*”. (Historia Comp., Libro I, cap. I).

No *Codex Calixtinus* a nova aparece así: “*posuerunt corpus (S. Jacobi) in quoddam prediolum vocitatum Liberum donum...ubi nunc (por 1130-1150) veneratur*”.

3.- Axudándonos da toponimia esencial, coido podermos beneficiar estes

datos alumeando o entorno de Santiago na antigüidade.

Estamos na estrema entre os *Tamáricos* e os *Amaeos*, pobos prerromanos, quizais abocados por outra *gens* xa pola parte sur. Nun *trifinium* importante.

Pola parte oeste hai un *castro*, hoxe cuiña coroada por Santa Susana. Pola parte sur, polo menos unha *mámoa*, testemuñada na actual Porta da Mámoa. Baixando cara ó Sar por esta mesma banda sinálase o *Castrón d’Ouro* que apunta a un pequeno *castro* perto do río, hidronímico: *Ouro*.

Referímonos á mansa vagoada e rechán ó norte, deica Solobio e onde está San Paio.

4.- O *prediolum* -as concordancias son medievais-, diminutivo do latín *praedium* é un eido rústico privado, dun posesor que é dono en disfrute libre e franco do seu, que pon ó servizo da Eirexa, onde dar terra ó corpo do Santo Apóstolo. Sería coa paz de Constantino. A expresión puido ser no

Baixo Imperio: *prediolum liberum donum facit*...Escribas posteriores pouco reflexivos poñen *Liberum donum* coma nome do eido.

Os lectores da escritura non len outra cousa, e os máis entendidos, moi posteriores, tratan de descodificalo pensando nunha manioobra oposta á que eles mesmos están a facer. Temos hoxe moitos casos do mesmo. Así chega a nós, integrado en *Libredón*, situado o sartego *sub marmoreis arcubus*.

Semella de primeiras que estivese o sartego en “arcas de mármore” e non é certo, que en todo caso sería unha.

O *sub* non declina nas escrituras medievais ou alto medievais senón cercanía a lugar importante, ben coñecido, ás veces con boa distancia. Xa o latín clásico di *sub monte, sub colle, sub urbe, ager sub urbe* (af. suburbano).

5.- É dende logo da meirande importancia interpretar axustadamente os textos, que ademais, pola dicción e forma das palabras constitúen un dato en sí mesmos e boa proba cronolóxica.

Por máis dun indiz decatámonos do centro importante que foi na antigüidade o espacio en que nos movemos, no aspecto de termos e lindeiros. Así se aclara o porque de *arcas* e *marmoreis*. Para entendelo, imos botar man do que din os *Gromáticos* ou agrimensores romanos contempo-

ráneos, en relación cos *términos* ou *marcos de término*, tendo en conta estarmos nun *trifinium* importante. Collemos as citas do Ap. I, “Petroglifos de Término”, de J. Ferro Couselo, p.p. 193-196. Din así: “*Sunt enim termini marmorei in limiti, alii marmorei virides, alii palumbaci, alii prasini...et alios marmoreos albos*”.

Os derradeiros chegaron a nós na vida rural; son os *albeiros*. Aquí *marmorei* aínda califica a *termini*, mais non co valor de “mármore” senón co matiz “dureza e brancura”. Os “marmoreos albos” son *seixo branco*. Pero na lectura, beira a beira, vese que *marmorei* xa só ten valor xenérico de “mallón, marco de termo” e así na Compostelana, *marmoreis* engade “de termo” a *arcubus*, coma unha aposición.

E segue: “*Terminus si tres petras circa sese habuerint...talem terminum...habet arcam in trifinio*”. Son ben coñecidas estas pedras no sistema inmemorial de deslindes de Galicia; ó pe de cada *marco* ou *mallón* estremeiro, unha pedra pequeneira en cuña, *testigos* por cadanseu dono estremado.

6.- Na cita temos, ademais, *arca*, que fai de “mallón ou marco” en *trifinio*, e co tempo ten ese valor nuclear. De feito sendo un tema derivado de *arce* - *re*, o matiz “xebrar” é nela primitivo xa.

É curioso que se chegase a

ubicar sartegos nas estremas posesorias, como claramente se di no texto (ib. 193): “...*quoniam sepulcra in extremis finibus facere soliti sunt et cippos ponere*”.

Arca (Horacio, Lucano) chega a “sartego”; entre o noso pobo *arcas* son os *dolmens* e *mámoas* polo enterramento dentro deles. Neste espacio concreto en que nos estamos movendo, cómpre ter en conta eses valores e influxo no relato; pola parte sur (Porta da Mámoa) determinaría unha estrema.

Incluso podía exercer esta función de estrema ou *trifinium* unha vea de auga, levando o apelativo de tal; así (ib. 194) se di: “...*ipsa aqua viva arca trifinia est*”. Pero aquí de seguro que non baixaba deica o río Sar.

O respecto case sagro, proverbial, que os *marcos* e *mollóns* cos seus *testigos* inspiran no noso mundo rural ven de moi lonxe. Vese plásticamente nas ceremonias e prácticas desenroladas ó levar a cabo un “apeo” dos lindeiros romanos. O parello cunha sacralización é cinguido, acabando por ser venerado o deus *Terminus*.

Ben se ve polos *Gromáticos* (194): “...*consuetudo est terminis sacrum fieri...Tale ergo sacrificium...faciebant*”.

Nos documentos de apeo medievais aínda se pode captar algo; ó noso tempo chega esa venerable tradición que agora creba.

7.- En *Compostela* o corpo de Santiago non se soterra na estrema e constituíndo marco, senón no interior do *predio*, posesión franca e libre, sen dúbidas, á vista das estremas: *sub marmoreis arcubus*. O realizado tamén estaba previsto nos Gromáticos (193), cando nos din: “...*etiam in mediis possessionibus sepulcra faciunt*”. ¡Que menos que ser unha herdade de posesión inxenua, non a discutible das estremas!

De termos en conta costumes e prácticas romanas e baixo romanas, a deposición do corpo do Apóstolo Santiago no *Liberum donum* de Compostela é modélica e non pode estar máis a tono coa época.

8.- *Compostela*. Na crítica que Pierre David fai de *Libredón* coma nome de lugar -tamén o menos usado oficialmente-, di que non chega a ser acollido no uso popular. A fala do pobo ´é o que chega á lingua; o imposto, o culto, adur se chegue a ese nivel e se perviva. Non é Auría, que é Oriense, Auriense o que fica en *Orense*, *Ourense*. Non sabemos do nome prerromano do sitio -e perduran ben deles, coma Sar, Sarela, Amio, Bar, Barcia, Combarro, Cornes...-. O que fica é *Compostela*, que ten aparencia de ser romano en forma diminutiva popular de agarimo.

É *Compostela* xa nas primeiras escrituras. Así temos: ano 911 *villa Compostella*, 914 *urbe Compostella*,

955 *loco Compostelle; in Compostella* en 1061, grande número (de 1110 a 1120) de *Compostella*, *Compostela*, *villa Compostelle* en 1122, *Compostella in finibus Amae* en 1181, *Compostellanam ecclesiam* en 1245, etc., etc.

O *Cronicón trieuse* interpreta *Compositum stellus*; o Gerundense *Compos stella*.

O seu nome está de todo acorde coa época e ambiente reflexado en apartados anteriores; proba ser unha fundación romana, de palabra culta e uso popular.

Hai que apuntar que son máis as *Compostelas* en Galicia. Unha en Melide, A Coruña; dúas en Ourense, na Merca e Lobios, esta alta á esquerda do río Limia. Houbo *Compostella* antiguamente á beira de Columbrianos, León, a hoxe *Compostilla*. Cómpre ter en conta, no que ó étimo ataxa, unha solución solidaria.

Compostela é sin dúbida forma diminutiva en *-ella* de *compos* -*ta* participio irregular de *componere*, de *cum* e *ponere*. Un derivado de moito uso e ricos matices semánticos. O sufixo *-ellus-a* (por *-ulus*, *-a*) é de uso popular e baixo latino (cf. *fibella**fibula*, *vitellus**vitulus*); herdamos aquel.

Dando unha ollada ós autores latinos, entre moitos matices atopamos dous aplicables a obxectos, semánticamente convenientes.

Vexamos.

Thesaurus (s.v. *componere*), dásele o valor de “apte ponere, collocare, construíre”; *compositus-a-um*, ‘ben arrenxado, ben contruído, ben posto’ (en Ourense hai Bemposta, en Vilar de Bós).

- Cicerón: *locus in quo erant ea composita; compositissima* (forma culta). Virgilio (Aen. V, 387): *Urben componere*: ‘edificar a cidade’.

- T. Livio: *compositus*: ‘feito con artificio’.

- Tácito: *componere civitatem*: ‘adecentar, fermosea-la cidade’.

- Horacio: *componere cadavera vel cineres mortuorum*, por enterrar (e Tíbulo, El. 2,26).

-Virgilio: *compositusque cinis...*; Ovidio: *compositus* (enterrado, sepultado).

- C. Valerio Flaco (s. I-II): *Componere cinerem et ossa* (depoñer no sartego).

Todos, non sendo este, son do século I.

Os Gromáticos distinguen: *arcas sepulcrales in finibus positas*, etc.

Dos dous matices apuntados, sen dúbida algunha aplica o pobo, antes cós restos mortais, o diminutivo *Compositella**Compostella*, reflexo de harmonía, fermosura e agarimo, a *quintana*, *villa*, *civitate* ben construída.■

A F I N D O M U N D O

Foto: R. Caamaño

Aspecto que ofrecía a vila de Fisterra nos anos vinte.

E. Staton, *Roads of Stars to Santiago*

Traducción de Manuel Villar

Ensíname ir ao país máis alá das palabras e dos nomes.

Thomas Merton

Deixei esa cidade de pedra para seguir o camiño cara o mar e o lugar onde se pon o sol ao final da terra. Estaba contento por estar de novo en camiño e por vez primeira só desde Castroxeriz, despois Sahagún, fai diso xa dúas semanas. Unha vez máis lembrei as palabras da abadesa: camiña sempre, sempre para adiante.

Agora o meu corpo semella que camiña mecanicamente, que o camiño faino andar. Decateime de que podía seguir camiñando ao redor do mundo se a terra non rematase. Isto aprendino do Camiño, penseino ao deixar Compostela: o corpo pode ser superado, liberado como unha serpe cando muda de pel. O meu vello corpo morreu, dalgunha maneira eu tamén morrín para o meu antigo ser.

Trinta días son dabondo para varias mortes e resurreccións, como o son eses tres días finais desde Santiago ata Fisterra. A miña vida, o meu traballo, a miña familia, nunca voltarán a ser o mesmo.

Por suposto que non fun transformado tal e como o tiña soñado. Debería ter previsto que non son suficientes nin unha peregrinaxe, nin unha viaxe, nin un só acto. Sei que o cambio só acaba de comezar: o mesmo que cando a lúa está chea, o final da miña viaxe tamén é un comezo. Todo foise antes de estar preparado, todo isto chega despois de se ter revelado. A viaxe continuará a través de miles de paradas e comezos, medios éxitos, dúbidas, fracasos e sorpresas. Aínda que o futuro é inseguro o presente non o é: este mes, estes días, este momento sempre brillarán entre as cinzas da

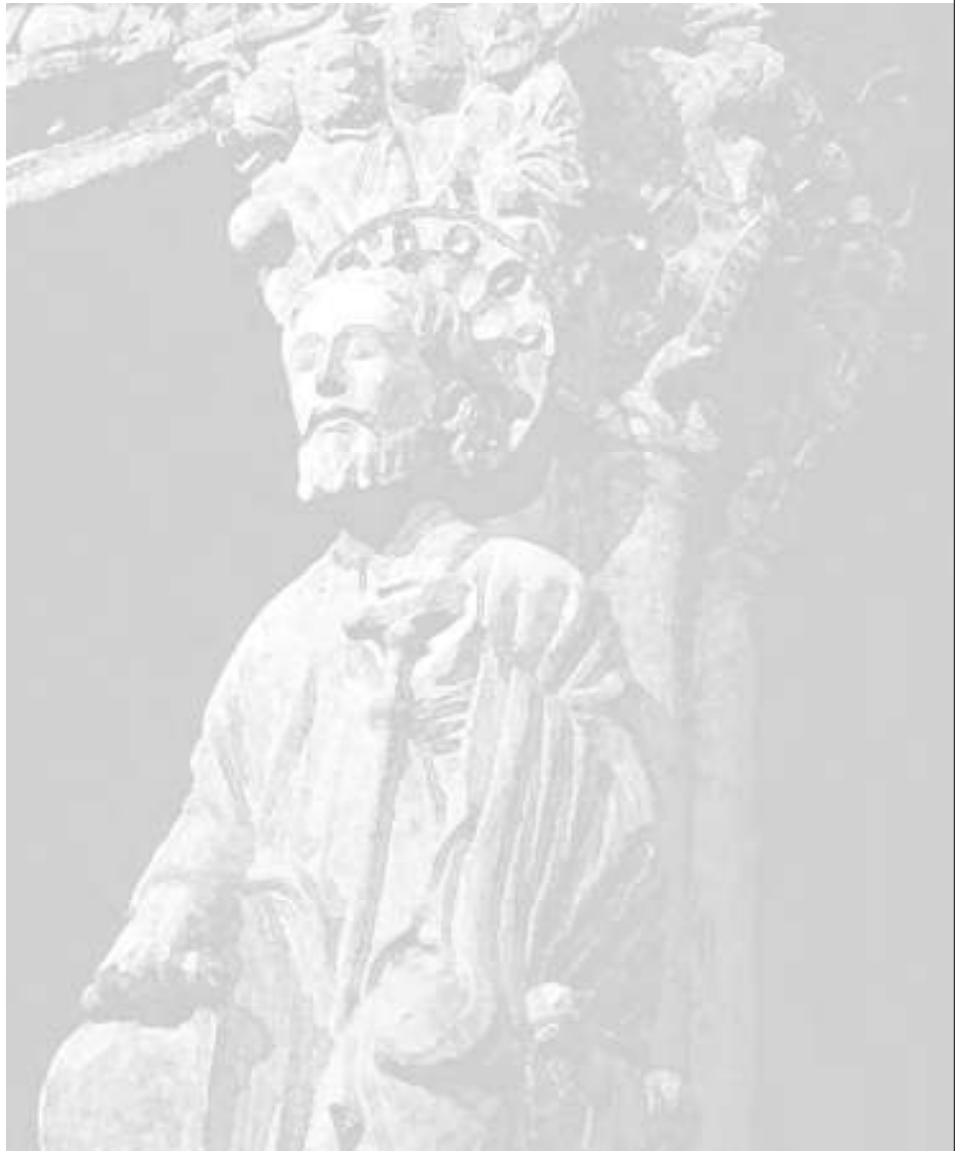

miña vida, cheos de harmonía e liberdade. Poida que teña xa dado o paso decisivo, pronunciada a palabra crucial.

Chovía ao saír da cidade no primeiro día, nos verdes outeiros, nos soutos de castaños e nos bosques de pinos e eucaliptos. Chovía no segundo día sobre o monte Pindo, onde se supón que está enterrada a raíña Lupa, e na ponte sobre o río Tambre, por onde os discípulos escaparon co corpo de Santiago. No terceiro día diluviaba sobre Brañas de Fonte Romeu cando vin o océano a través dunha intermitente cortina de chuvia e, finalmente, orballaba sobre Cee e Corcubión co mesmo cheiro rancio de todos os portos, o vento na miña cara e o sol filtrándose entre as nubes sobre o mar.

Camiñei a través do treito final de terra onde a costa se adentra no Atlántico: Fisterra, final da terra, coñecida durante centurias como a de obscuras augas, morada dos mortos que agardan a resurrección do corpo. Ollei unha cuncha de vieira na negra area xunto ao meu pé, collina e depositeina na miña mochila.

Despois de sacar as miñas roupas molladas corrín cara as olas. Tras o golpe frío da primeira o mar parecía máis morno que o aire. Mergulleime por debaixo dunha ola e nadei máis alá de onde rompen, a auga escorregaba polos meus brazos, polo costado e polas pernas, facendo escozer os meus poros e relaxando os meus membros. Dei volta sobre as miñas costas, flotando, a suave chuvia acaricia a miña cara, a oleaxe deume volta como se mirase de novo cara o ceo. Sentín o empuxe dunha ola que se achegaba, nadei, esperei pola cresta, fun empuxado fóra e levado no medio da espuma para a orilla. Saín da auga escoitando o vento e golpeando as olas, o rimo poderoso do mundo. ■

Este texto corresponde ao capítulo 23 (pax. 192 e 193) do libro de Edward F Stanton *Road of Stars to Santiago (Camiño de estrelas a Santiago)*, publicado en 1994 pola The University Press of Kentucky.

TODO PARA OS PEREGRINOS PERO SEN OS PEREGRINOS

A VORÁXINE DO ANO SANTO

TEXTO: A. C. B.

Traemos a colación aquela frase, que definía a despótica política practicada polos ilustrados dezaoitescos, substituindo ó sufrido pobo polos, nesta ocasión, supostos beneficiarios dunha nova política de altos vos: a xacobeá.

Facer “política xacobeá” supón, desde que o Conselleiro Vázquez Portomeñe descubriu a grande mina de ouro que tiñamos en Galicia -pouco llo agradeceron-, un exercicio por recupera-las nosas máis fondas raíces históricas e culturais, proxectando a imaxe europeísta dun país, Galicia, que co tempo

ficou aillado -pero non sempre foi así- no Finisterre. Sen embargo, plasmar esta política en actuacións concretas a prol do Camiño e dos peregrinos, nunca debería ser un exercicio de gabinete, alleo a real preocupación destes peregrinos, hoxendía moi ben representados, nos seus intereses, polas Asociacións de Amigos do Camiño de Santiago. Daquela vén a

colación a frase da cabeceira, pois se ben é moito o que se está a facer (recuperación de camiños, albergues, sinalización, publicidade, edición de libros, convocatoria de congresos, etc), non o é tanto, cheos de luminarias como están os departamentos das administracións públicas do estado, o espírito

Camiño de Santiago: saída de Murias de Rechivaldo (León)

de colaboración mantido coas asociacións.

E para non ficar nas declaracións teóricas, imos poñer algúns exemplos salientables. Sen ir máis lonxe, a manía de incluír entre as obras de mellora do Camiño de Santiago algunhas infraestruturas que soamente dun xeito moi indirecto poderían ser consideradas como tales:

traídas e depósitos de auga, saneamento de núcleos rurais, equipamento deportivo, mellora de estradas que, as veces, incluso danan o itinerario dos peregrinos, etc., moitas delas pagadas con fondos europeos. O esperpento pode chegar a extremos tales coma o acontecido en Samos, onde se por

unha parte o alcalde solicitou axudas ó Plan Leader local para facer unha senda paralela ó Camiño, segundo el coincidente coa estrada de Sarria, por outra procedeu a sancionar unha invasión -por parte dun veciño- e logo a asfaltar o verdadeiro itinerario, para máis inri sinalizado cos

carteis oficiais colocados pola Xunta de Galicia. Outra mostra, fóra do noso territorio de actuación, deste xeito de proceder, témolo na Maragatería, onde co gallo de mellora-lo Camiño (entre Astorga e El Ganso), procedeuse a trazar senllas pistas agrarias a cada beira, de xeito que agora semella que avanzamos por unha autoestrada rural de 15 metros de anchura (*vid. foto*). Des-

propósitos propios dos que actúan no Camiño sen o menor interese, xa non digamos amor, polo que el representa.

A falla de coordinación entre os departamentos estancos da Xunta propicia cada día actuacións de Agricultura ou Obras Públicas que non teñen en conta, nin sequera saben de que vai o asunto, o paso do Camiño. É así como, só a trece quilómetros de Santiago (a un tiro de pedra para quen tivera ollos e interese), a COTOPV alterou, coa obra da Autovía

de Lavacolla, a baixada do Camiño Francés cara Castromaior (vid. foto). Como xa indicamos, está a ser a de Agricultura a que paga o asfaltado de 4,5 qms. deste mesmo Camiño Francés no concello de Samos, por non citar outras

Lavacolla: Camiño e obras da autovía

moitas actuacións, destes departamentos e de Industria, que están a borrar do mapa tramos doutros itinerarios secundarios (polígonos industriais de Redondela e Culleredo, proxecto de absurda vía rápida entre Portomarín e Palas de Rei por Ligonde, concentración parcelaria dos montes en Negreira, corredor Bertamiráns-Costa da Morte en Pontemaceira, etc). Sen dubidar un intre sobre o interese social de moitas destas obras, unicamente

chamamos a atención sobre o que sería doado facer, nun país civilizado e nunha democracia avanzada, para prever tantos e tan graves despistes que logo xa non teñen remedio. A contes-tación sempre é a mesma: -"Deberían vostedes estar atentos ós períodos de alegacións"- . Pero nin estes períodos son sempre noticia -habería que ler do a ó z ó DOGA cada día-, nin a mentada exposición todo o transparente que debería. ¿Saben vds. que cando se presentou o Primeiro Proxecto das

Autovías de comunicación coa Meseta por parte do MOPU, no preceptivo, e de mero trámite, Informe de Impacto Ambiental non había nin sequera unha alusión ó Camiño de Santiago? Contra tan pesada maquinaria, a destes muñíos de vento, ¿que poden facer os cabaleiros cheos de ideais?

Arquitectos, enxeñeiros e técnicos de variopinta pelaxe, entran a saco no Camiño sen coñecer, e polo tanto sen respectala súa esencia mile-

naria, programando un roteiro cultural, deportivo e de lecer. Máis na liña das rutas paisaxísticas de montaña, ou dos roteiros de sendeirismo de longo percorrido, o Camiño está a ser convertido nun paseo para peregrinos cibernéticos (certo conselleiro, incluso, falou de colocar teléfonos cada quilómetro e ata ordenadores nos albergues para que cada viaxeiro puidera programa-lo seu percorrido, coñecendo a dispoñibilidade dos albergues e outras marabillas da técnica).

Cada véspera de Ano Santo, unha romaría chega á Consellería de Cultura ofrecendo artilluxios, mil inventos da modernidade, para facer máis cómoda a peregrinación. E nas obras levadas adiante, as boa intención non salva o efecto absur-

do de moitas actuacións: prantan árbores donde nunca ás houbo, crean excesivas e artificiais áreas de lecer, desñan o emprazamento dos albergues máis con criterios políticos que históricos ou funcionais, concentrándoos nalgúns tramos e mantendo longos valeiros noutros, etc. As veces nos preguntamos de que serven tantos contactos con outras comunidades para que logo, caso de Asturias e Galicia, cada un promociione o roteiro que máis lle convén (os asturianos o Camiño

Primitivo, os galegos o da Costa); onde nunca houbo lindeiros, e menos para os peregrinos, os xestores da cousa pública están a crealas.

Entre tanto, a xerarquía compostelá, que sempre combatíu a deturpación de nomear Xacobeo ó Ano Santo, pregoando con razón uns valores espirituais practicamente esquecidos na turística propaganda oficial, chegado o tempo de Xubileo de 1999, para non rivalizar con Roma, meteu no caixón do esquecemento o termino de Ano Santo.

Máis lastimosa, nembargante, é a actitude seguida encol da nova **Credencial do Peregrino**, presentada en 1996 como a que recollía tódalas rutas cara a Compostela, pero na que está ausente o Camiño Inglés. A Oficina de Peregrinación da Catedral de Santiago, que se quere apropiarse e mesmo cobrar por unha credencial ideada e aprobada polo **I Congreso Internacional de Amigos do Camiño de Santiago**, que tivo lugar en Jaca en 1987 (¡xa choveu!), fai ben en non imprimir nas “súas credenciais” a Prolongación a Fisterra e Muxía, pois evidentemente non é un “Camiño a Santiago”, pero o do Camiño Inglés non ten nome. Se cada, e obsesionados polas distancias e os percorridos, acabaron esquecendo

un roteiro que desde Ferrol ou Neda, e especialmente desde A Coruña, constituíu un dos itinerarios máis importantes, sobre todo para británicos e nórdicos, das coñecidas como peregrinacións marítimas. A mesma oficina que, ó xeito medieval, se dedica a conceder bulas de monopolio para o desembarco de peregrinos en Pontecesures, ben dicindo proxectos tan controvertidos e comerciais coma o promovido por Muínelo desde o Club Náutico de Ribeira, ben podería reconsiderar a súa postura sobre os 100 qm. esixidos ós peregrinos de A Coruña para ter dereiro á *Compostela*.

A solución pasará por dar varias voltas á cidade de Santiago, ó estilo de Josué, para sumar quilómetros “extra” ata completa-los cen penitenciais de rigor (outro tanto fai o buque de Muínelo dando voltas en barco ata Corrubedo para conseguirlas millas náuticas esixidas, ás que sumarán as catro leguas de Pontecesures a Compostela). En nome da Asociación pedimos que cese este absurdo, un insulto á historia e á tradición: logo que non se queixen de que D. Manuel Espiña solicite o bispado para a cidade herculina.

En calquera caso, hai que recoñecer tamén as melloras, sobre todo, e por riba de todas as demais, no eido da concienciación da cidadanía,

cada vez máis sensibilizada cara a protexer-lo seu patrimonio cultural, e a cultura xerada pola peregrinación éo. Velá a faceta máis amable do boom xacobeo, que nos volve facer peregrinos a todos, sen distincións, e protagonistas dunha realidade milenaria que, na fin deste contradictorio século, cobra unha popularidade inesperada. Un gran éxito, que acada a súa materialización no Plan Xacobeo de 1999, é o da delimitación oficial e promoción dos mal chamados camiños secundarios, na súa totalidade recuperados polas asociacións xacobeas (a nosa tomou a iniciativa no Portugués, o Inglés de Neda, o Ourenzano e a Prolongación a Fisterra e Muxía). E outro tanto cabe dicir sobre a magnífica rede de albergues de peregrinos creada pola Xunta de Galicia (medio centenar en tódolos itinerarios), se ben descoñecemos a sorte que van correr tralo ano 2000. Polo de agora, e despois de moitos anos de xestión por contrato que non foi de todo punto satisfactoria, a Federación estableceu un convenio para mandar, pouco a pouco e non de golpe como pretendía a Xerencia do Camiño, hospitaleiros a algúns deles, algo que aconteceu en 1998 no do Cebreiro.

Para nós, que fomos, somos e seremos peregrinos, hai un capítulo que resulta especialmente tristeiro: o da ridiculización da peregrinaxe. Exemplos poderíamos lembrarducias: revistas que organizan unha absurda peregrinaxe en liña recta (sempre fan 100 qm. máis que polo iti-

“...escritores oportunistas que fan o seu agosto relatando trapalladas...”

nerario habitual), escritores oportunistas que fan o seu agosto relatando trapalladas, maxias e misterios da ruta (entre eles cabe nomear a algúns tan destacados e reincidentes como Luis Carandell, Juan G. Atienza ou o esotérico e exitoso Paolo Coelho, que está a propiciala chegada dun fato de brasileiros coa testa chea de paxaros, e cecais por elo a Xunta concedeu-lle a medalla de ouro de Galicia), peregrinos esperpénticos que chegan nos máis variopintos e chamativos medios de transporte (o que importa é chama-la atención), directivos de clubs de fútbol que fan con desfrace, e aproveitando o circo para facer declaracións en cada etapa, a ruta; políticos que, puro en boca e copo de Albariño cada legua, comentan os pasos dados e o rapidísimo que camiñan (todo un exemplo para estimula-la competencia dos “corre-camiños”), empresas que organizan marchas polo camiño, pernoctando nos albergues da Xunta, de pago (algunhas, como unha da Estrada, ata ofertan peregrinacións en trineo tirado por cans), o entroido dos Cabaleiros do Camiño, cos seus capotes brancos e ridículos chapeus, reunidos cada ano para facer comelladas e prantar unha arboriña (esto é tomarse de chacota á peregrinación), o invento que revolucionará a peregrinación (a guitarra-vieira-báculo, presentada a Manuel Fraga polo xenial mestre de instrumentos musicais Pablo Seoane) e outras moitas falcatuadas que nos falan de vaidade, superficialidade e, sobre todo e por desgracia, da subcul-

tura que, os que deberían veir pola Cultura con maiuscula, nos queren vender ó son de “Luar”.

Sen embargo, e facendo auto-crítica, tampouco todas as asociacións xacobeas actúan coa debida honestidade. A Xunta de Galicia estimulou a multiplicación deste tipo de entidades -moitas delas única e exclusivamente creadas para chucha-los gorentosos diñeiros públicos das subvencións-, do cal está a resultar a perda de independencia e o servilismo de moitas destas asociacións, que normalmente responden a criterios localistas e teñen unha vida máis ou menos curta. Noutros casos, as asociacións están a servir para canalizar intereses políticos, perdendo por completo o carácter crítico que estos colectivos xogan, por exemplo, nos países máis avanzados de Europa. ¿U-las moitas asociacións galegas á hora de defende-lo Camiño das asociacións? Algunhas estaban repar-tindo medallas de ouro entre os gobernantes, pois o poder, en lugar de motiva-las asociacións que en verdade loitan, sen ningún tipo de partidismo, por mellora-las condicións dos Camiños xacobeos e os peregrinos en Galicia, ás veces sítense máis cómodos entre as loubanzas dos que só agardan favores. Ista foi a lección que nos ensinou Don Elías Valiña, que en

paz descanse, sempre atento a defende-lo seu Camiño fronte a tirios e troianos; seguimos as pegadas de D. Luis Vacariza, o médico berciano, de René Lacoste Messelière, que fundou a primeira asociación europea, ou do navarro Andrés Muñoz Garde, todos eles precursores deste renacer xacobeo e asociativo. A nosa aposta é, máis ca unha obriga estatutaria, un compromiso ético e unha vivencia na que, nunca o esqueceremos, aprendimos tanto.

Cada vez que se achega un Ano Santo é hora de poñerse a tremer. O Camiño, como por arte de maxia, deixa de ser noso durante 365 días, pero basta ter paciencia para recupera-lo unha vez rematada a voráxine. Virán de novo o embaixador Julio Iglesias e o Pelegrín da man, os Rolling Stones e mailos ministros, a

Corte, todo nun “totum revolutum” que marea; estaremos tamén nós, como peregrinos anónimos que cada ano completamos algún dos Camiños. Pero trala treboada, voltará a calma, e entre tanta confusión, algo sempre se vai saír gañando, pois entre os convocados polos alto-falantes da propaganda institucional, sempre haberá un grupo, por pequeno que sexa, de verdadeiros peregrinos. ■

“... tampouco todas as asociacións xacobeas actúan coa debida honestidade”

Glosa a noticias x a c o b e a s

TEXTO: Arturo García

Para os socios que queiran coñecer a lei de protección dos camiños de Santiago, aprobada por consenso (¡prodixio!) e coa aceptación de tódalas enmendadas da oposición (¡milagre do Apóstolo! e de Portomeñe) o 10 de maio de 1996, informamos que foi publicada no **Diario Oficial de Galicia nº 101, do 23 de Maio de 1996**. A lei é un instrumento moi útil para denunciar, mesmo vía xudicial, a todos aqueles que atenten no Camiño Francés (coa súa traza xa oficialmente delimitada). Unha vez redactada a protección das rutas secundarias e da prolongación a Fisterra e Muxía, tódolos itinerarios galegos quedarán igualmente protexidos.

Más adiante, neste mesmo boletín, será oportuno ir publicando os aspectos máis interesantes desta norma.

A Universidade Internacional Menéndez Pelayo (UIMP) celebrou, entre o 17 e 21 de agosto, un seminario sobre o Camiño de Santiago. Patrocinou o evento o Consello Xacobeo, organismo controlado polo Ministerio de Cultura que agora resucita despois de moitos anos de sequía.

Entre os proxectos sufragados polo ministerio de Medio Ambiente no Camiño (un total de 200 millóns)

Os nosos amigos da Asociación de Amigos del Camino de Burgos propuxeron á Xunta, en agosto, a creación dun corpo de vixilancia, algo así como o equivalente ás antigas ordes militares, destinado a evita-los atentados

medioambientais tan frecuentes na ruta xacobeas. Manipulación dos indicadores, entrada de maquinaria ou automóbiles en roteiros exclusivamente peonais, apropiación da calzada por cultivos, construcións ilegais, agresións de todo tipo, etc, estarían entre os actos punibles a controlar por estes axentes xacobeos. Desde Cultura, malia apoiar a idea, contestouse que en Galicia o Camiño estaba moi ben controlado (¡así nos loce o pelo en Samos!). Asociacións máis institucionais, caso da controlada pola Deputación de Lugo, non veu con bos ollos unha “policía” que podería sacar á luz tantas pequenas desfeitas consentidas ós concellos.

Exa que falamos de atentados, un dos máis graves que padeceu o Camiño, máis polo emblemático da actuación que polo dano en si, tocoulle á célebre Cruz de Ferro. Como sabedes, esta foi cortada e botada a terra ata tres veces consecutivas en agosto. A algúns individuos, neopagáns torticeiros, semella non gustarlle-la presenza desta modesta e pequena cruz que coroa o máis famoso milladoiro da Francíxena. Para evitar as accións vandálicas falouse de poñer un esteo de ferro, pero a solución non parece a máis axeitada. Haberá que vixilar...

Os alcaldes que forman parte da Ruta Xacobeas do Mar de Arousa declararon “persona non grata” a Rafael Muinelo, presidente da Asociación da Ruta Marítima do Apóstolo con sede en Ribeira. O motivo, que este pretendía facerse co monopolio do transporte por mar dos peregrinos,

poñendo incluso reparos as condicións supostamente ilegais en que se celebraba a remontada anual que Sánchez Agostino organiza, en colaboración cos 18 concellos da ría, polo mar de Arousa e Ulla. De ser certa a pretensión de Muínelo, en Galicia quedarían prohibidas tódalas procesións marítimas do Carmo, abofé que ben delas.

A Asociación que se autodenomina de “Periodistas y Estudiosos del Camino de Santiago” (en realidade, estudian máis ben pouco), celebrou o seu segundo encontro oficial en Sarria (outubro), visitando O Cebreiro, onde colocaron unha placa de homenaxe a Elías Valiña, e camiñando entre Triacastela e Sarria. Como dato en verdade curioso, estes xornalistas e estudiosos nin se decataron do problema do asfaltado do traxecto entre San Cristobo do Real e Veiga de Reiriz, no concello de Samos, e iso que andaron a un paso. Se cadra, despistáronse entre tantos agasallos da Deputación Provincial de Lugo.

Os expertos participantes no IV Congreso Internacional de Estudos Xacobeos, que tivo lugar en Oviedo a comezos de outubro, amosaron a súa preocupación por que o Camiño acabe converténdose nun roteiro turístico máis. O director do Congreso, Juan Ignacio Ruíz de la Peña, catedrático de historia medieval da Universidade de Oviedo, considerou o perigo da instrumentalización política, algo que xa aconteceu na Idade Media. Como contrapeso, tamén avaliou a crecente espiritualidade que envolve ó Camiño, o que denominou “mística do Camiño” desde posicións non sempre confesionais. Por fin, e moi de acordo connosco, amosouse moi satisfeito co esforzo despregado desde as administracións competentes para revaloriza-los itinerarios xacobe-

os, se ben “logo non sempre a aplicación deses recursos resulta afortunada”. Teríamos que “fichar” a Ruíz de la Peña como portavoz da asociación.

De vergoñento hai que califica-lo “Cumio Xacobeo” que, con todo o bombo e platillo posible, foi convocada en Ribadeo os días 7, 8 e 9 de novembro do pasado ano. Aló estaban representadas asociacións galegas, relacionadas cos Camiños do Norte, e varias das moitísimas que hai en Asturias (baste dicir que en Mieres coexisten tres asociacións). A posta en escea, preparada para botar moito incienso durante a inauguración do bonito albergue de peregrinos (*vid. foto*), limitouse a que cada asociación, e moi en particular a provincial de Lugo, se gabasen do moito que teñen feito polo Camiño, practicamente inventado, recuperado e sinalizado por eles e unicamente por eles. Presentes

Ribadeo: Albergue de peregrinos

no acto, sentimos unha fonda decepción cando quixeron apropiarse da figura de Don Elías Valiña, que por desgracia xa non pode desdicilos. Algúns soamente andan, nesta vida, na procura de gloria e protagonismo, esquecendo traballar calados e con máis humildade.

Se Arturo Pérez Reverte, escritor de sona onde os haxa, prepara unha serie documental sobre o Camiño de

glosa a noticias xacobeas

Santiago (ó parecer non había ninguén do mundiño xacobeo capacitado para facelo con máis coñecemento), o popular Xabarín protagonizará a serie de animación “Os Vixilantes do Camiño” (debuxos animados); oxalá sirva para concienciar ós máis cativos na protección dos roteiros xacobeos. Pola súa banda, Suso de Toro e Xurxo Lobato acaban de editar un novo libro sobre o Camiño Francés, cun título máis propio das aventuras dun xove falanxista (“Flecha Amarilla”) no que se relatan as aventuras e desventuras que, por encargo da editorial, padeceron no itinerario. A peregrinaxe por encargo ou comisión, como antano, está a ser unha modalidade moi rendible nesta fin de milenio. Este libro, de todas maneiras, dá o que promete e os autores confesan dende a primeira páxina, que seguiron a ruta en coche, parando aquí e acolá.

Entre tanto rebumbio de milleiros de peregrinos que chegarán no Ano Santo, e millóns que deixarán os turistas, o arcebispo de Santiago, monseñor Julián Barrio, seguiu as pegadas do seu antecesor, mons. Rouco Varela, pedindo que os intereses materiais non afoguen a espiritualidade e o sentido cristián que deben presidi-lo tempo de Xubileo. En efecto, lembrou que era a Igrexa a que convocaba o Ano Santo, pero esta, sen excesivos medios para atender ós peregrinos, soamente podía ofrecerlle-lo pasto espiritual. Sen embargo, a Igrexa compostelá non pode disimular a súa satisfacción polas obras de mellora emprendidas tanto nos templos da cidade coma na propia catedral, que quedou coma unha pátena tralas obras de restauración a que foi sometida, con 1.500 millóns investidos, durante 1988 (entre elas resulta abraiante o remate da reconstrucción do coro pétreo do Mestre Mateo, sufragada pola Fundación Barrié).

O camiño é un motor de desenvolvemento para os núcleos por el atravesados. De non crer esta aseveración, vaian vostedes ata O Cebreiro (*vid. foto*), porta do Camiño Francés en Galicia, e comprobén como dos nove

veciños que aló moran, practicamente todos están dedicados á hostelería. En decembro de 1998, na última ocasión que pasamos por aló, estaban en obra dúas casas, unha delas

O Cebreiro

para ampliala xa famosa Hospedería de San Giraldo de Aurillac, rexentada pola familia de Elías Valiña, outra para unha residencia particular con palloza incluída.

Entre tanto libro oportunista, hai algúns oportunos. Son os relatos de peregrinos, algúns deles pioneiros de determinados percorridos. É o caso de De Granada a Santiago, una ruta jacobea andaluza (Granada, Crupo editorial Universitario, 1999, fax: 958 291615, tel.:958 800580). O seu autor narra a peregrinación dun grupo de intelectuais católicos, redactada con precisión e simpatía. Ten o interés engadido de que describe os dous accesos da Ruta da Prata, por Astorga e, máis o Sul, por Zamora-AGudiña-Xunqueira Ambra-Ourense-Santiago, ruta sinalada pola nosa Asociación.

UN PEREGRINO NAVARRO AFOGADO EN CABO FISTERRA

Ademais de contempla-lo solpor desde a punta do cabo Fisterra -polos antigos chamado promotorio Nerio ou Céltico-, entre as prácticas realizadas polos peregrinos neste lugar onde toda viaxe remata se contan dúas de fácil interpretación simbólica: a queima das vellas roupas, noutrora

efectuada diante da *Cruz dos Farrapos*, na mesma catedral de Compostela, e, nalgúns casos, a toma dun baño ritual de carácter purificador. Ámbalas prácticas deben ser entendidas nese sentemento de querer desterrar o home vello, coas súas roupaxes ou circunstancias, para, unha vez concluída a grande romaría, escomenzar, dentro do posible, unha nova vida; ou cando menos, facer propósitos para elo.

O sábado 27 de marzo un peregrino navarro de 34 anos, Kiko, desde logo pouco informado de donde e como se pode e debe dar un este baño ritual, non tivo mellor idea que descender polos perigosos cantís do cabo, cheos de toxos e penedos batidos polo vento, e achegarse á beiramar. A decisión foi nefasta, pois cando tentaba darse o baño, un golpe de mar arrebatouno afastandoo cada vez máis da costa.

Entre tanto Kiko loitaba coas ondas e a corrente dun litoral que por algo foi bautizado como Costa da Morte, os compañeiros do mozo avisaron á Cruz Vermella, que partíu coa zodiac, o máis rápido posible, ata atopalo corpo, aínda con vida, do peregrino. Desde a plataforma que rodea o faro, moitos peregrinos e turistas aló congregados contemplaban, abraiados, a operación. Trasladado ó porto, foille practicada unha masaxe cardíaca e outros medios de reanimación, peronada se puido facer por lle slva-la vida.

Os que estamos a fecer todo o posible por promociona-la prolongación xacobeas a Fisterra e Muxía, non podemos menos que sentir unha grande consternación por este desgracia, primeira da que temos noticia neste rexurdir da peregrinaxe en Fisterra.

Para evitar accidentes semellantes no futuro, estamos de acordo cos mariñeiros e veciños da vila para que se coloquen carteis sinalando o perigo de se achegar ó mar neste tramo do promontorio. Proximamente, cando elaboremos o noso folleto práctico sobre este itinerario (pronto será enviado ós socios), tentaremos deixar ben claro cal é o lugar máis axeitado para darse este baño ritual: sempre a Praia de Langosteira, á entrada da vila, nunca o traizoeiro sector do promontorio, onde incluso teñen perecido avezados percebeiros. Noutro orde de cousas, máxime os días de máxima afluencia dos peregrinos, no faro debería haber máis pre-

sencia de protección civil, policía local ou cruz vermella, pois en ocasións o tempo de reacción pode supoñe-la salvación de vidas.

A PIQUES DE PECHAR ESTE BOLETÍN

O pasado día 7 de maio tivo lugar no Cebreiro unha **Xornada de Estudio** referida á dimensión eucarística do Camiño. Catro expertos, catro países, catro linguas: Paolo Caucci (Italia), Robert Plötz (Alemania), Antón Pombo, presidente da nosa Asociación (España) e Laurie Dennet (Gran Bretaña). Cada quen expuxo a existencia de lugares de devoción eucarística -vencellada ás veces a milagres, caso sinalado pero non exclusivo do Cebreiro- pola Vía Francígena, camiños alemáns e españois. Laurie presentou a fascinante Fundación do Cebreiro. Santa Misa, salve latina, Noso Pai en catro linguas e flores para a tumba de Don Elías Valiña completaron unha emocionante xuntanza.

Os días 14 e 15 dese mesmo mes, a nosa Asociación organizaou un cursiño de formación de hospitaleiros en Neda, punto xacobeo en alza atendido polo bulle e eficaz vocal Manuel Grueiro. Interviron Pat Quaif, promotora da Confraternity of Saint James e grande amiga, dúas veteranas hospitaleiras da Asociación de Amigos del Camino, de Burgos, e Antón Pombo, iniciaron a medio cento de xóvenes interesados na fundamental tarefa de seren alberguistas chegado o día.

Os bos amigos británicos da Confraternity arriba mencionada tiñan programada unha fascinante peregrinaxe marítima dende as Illas, en dous veleiros, construídos á maneira dos que, no século XV chegaban dende alí ata os portos da Coruña e Neda. O impredecible “storming weather”, mal tempo na mar, levounos ata o porto de Santander. Poidemos saudalos en Santiago, cansos e felices.

De estes actos e acontecementos, daremos conta máis cumprida no vindeiro boletín, Ultraia!. ■

Asociación Galega de Amigos do Camiño de Santiago

